

ODLUKA O PRIHVATLJIVOSTI I MERITUMU
URUČENA 11. JUNA 1999.
PREDMET br. CH/96/29
ISLAMSKA ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI
protiv
REPUBLIKE SRPSKE

Dom za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu, na plenarnom zasijedanju 11. maja 1999. sa slijedećim prisutnim članovima:

Gđica Michele PICARD, Predsjednica
Gosp. Giovanni GRASSO, Potpredsjednik
Gosp. Dietrich RAUSCHNING
Gosp. Hasan BALIĆ
Gosp. Rona AYBAY
Gosp. Želimir JUKA
Gosp. Jakob MOLLER
Gosp. Mehmed DEKOVIĆ
Gosp. Manfred NOVVAK
Gosp. Miodrag PAJIĆ
Gosp. Vitomir POPOVIĆ
Gosp. Viktor MASENKO-MAVI
Gosp. Andrej GROTRIAN
Gosp. Leif BERG, Arhivar
Gđa Olga KAPIĆ, Zamjenik arhivara

Razmotrivši gore pomenutu prijavu podnesenu u skladu sa članom VIII(1) Sporazuma o ljudskim pravima ("Sporazum") navedenom u Aneksu 6 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Opšti okvirni sporazum");

Usvaja slijedeću odluku u skladu sa članom VI 11(2) i članom XI Sporazuma kao i pravilima 52., 57. i 58., Pravila procedure Doma:

I UVOD

1. Ovaj predmet se tiče uništavanja 15 džamija u Banja Luci 1993. godine, i drugih navodnih povreda prava podnosioca prijave, Islamske zajednice Bosne i Hercegovine ("Islamska zajednica" ili "podnosilac prijave"), u Banja Luci. Islamska zajednica, nadalje ostaje *inter alia*, pri tvrdnji da su općinske vlasti Banja Luke, nakon stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini ("Opšteg okvirnog sporazuma") od 14. decembra 1995., uništile i uklonile ostatke džamija i oskrnavile groblja - ili dozvolile da se takve stvari dese - i propustile da poduzmu određene korake koje je podnosilac prijave zahtijevao u svrhu zaštite prava svoga članstva. Posebno, Opština je odbila da izda Islamskoj zajednici dozvolu za rekonstrukciju uništenih džamija. Podnosilac prijave navodi da je ovakvo djelovanje, pored povrede njegovih

vlasničkih prava i slobode vjeroispovijesti njegovih članova, imalo diskriminatoran karakter sa pozicija vjere i nacionalnog porijekla njegovih članova.

2. Prijava postavlja pitanja prvenstveno po članu 9. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ("Konvencija"), i po članu 1. Protokola 1 uz Konvenciju. Posebno, prijava postavlja pitanje, da li su podnosilac prijave i njegovi članovi bili diskriminirani u uživanju prava garantovanih gore pomenutim odredbama.

II POSTUPAK PRED DOMOM

3. Prijava je podnesena i registrovana 4. decembra 1996. Podnosioca prijave zastupa Reisu-I- ulema, Dr. Mustafa ef. Cerić. Pravni zastupnik podnosioca prijave je Gosp. Enver Zečević, advokat iz Sarajeva. Prijava je uključivala zahtjev za privremene mjere kojima bi se naredilo tuženoj Strani da odmah omoguće Muslimanima u Banja Luci da slobodno ispoljavaju svoju vjeru na ranijim mjestima, da obezbijede privremene prostore za molitve Muslimana u Banja Lici dok se džamije ponovo ne izgrade, da se uzdrži od daljnjeg uništavanja ostataka džamija, da se uzdrži od bilo kakvog pokušaja promjene namjene lokacija uništenih džamija i da spriječi izgradnju bilo kakvih drugih objekata izuzev džamija na tim lokacijama i da se uzdrži od svih radnji kojima se krše prava Muslimana u području Banja Luke.

4. Dana 12. decembra 1996. Dom je odlučio da zatraži više informacija od podnosioca prijave. Dom je također odlučio da ne izda naredbu o privremenim mjerama. Sekretarijat je tražio informacije od podnosioca prijave 17. februara i 11. aprila 1997. Dana 25. aprila 1997. podnosilac prijave je podnio dodatne informacije. Dom je ponovo razmatrao predmet 6. juna 1997. i odlučio da zatraži još informacija od podnosioca prijave. Dana 26. juna 1997. podnosilac prijave je odgovorio na zahtjev Doma.

5. Dana 8. septembra 1997. Dom je odlučio da proslijedi prijavu tuženoj Strani za zapažanja o njenoj prihvatljivosti i meritumu prema pravilu 49.(3)(b) Pravila procedure. Tužana Strana je podnijela svoja zapažanja 22. septembra 1997. Podnosilac prijave je podnio svoj odgovor na zapažanja 28. septembra 1997. i 26. oktobra 1997. i ostao pri svom zahtjevu za privremene mjere.

6. Dana 10. oktobra 1997. Dom je odlučio da zatraži od Ureda Visokog predstavnika, UNESCO-a, i Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika u Bosni i Hercegovini, uspostavljene po Aneksu 8 Opšteg okvirnog sporazuma, da podnesu sve relevantne informacije kojima raspolažu. Dom je također zatražio od Ombudsmana za ljudska prava da istraži određene navode iz prijave. Dom je također odlučio da ni tada ne izda nikakve privremene mjere.

7. Dana 10. decembra 1997. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika u BiH je dostavila informacije u vezi sa rušenjem džamija u Banja Luci za vrijeme rata. Komisija je 11. decembra 1998. dostavila kopije zapisnika sa svog junskog zasjedanja na kojem je dodala lokaciju džamije Ferhadija u Banja Luci na svoj popis nacionalnih spomenika kao i kopiju pisma entitetskim vlastima u kojem od njih traže da zaštite lokacije uništenih spomenika. U ovom pismu je Komisija preporučila da se zasadi živa ograda oko zaštićenih područja.

8. Dana 18. januara 1998. podnosilac prijave je podnio nova zapažanja i još jedan

zahtjev za privremene mjere. Dana 23. februara 1998. Dom je zatražio dodatne informacije od podnosioca prijave. Ove informacije su podnesene Domu 12. marta 1998.

9. Dana 4. aprila 1998. Dom je odlučio da zatraži više informacija od tužene Strane, da održi javnu raspravu o prihvatljivosti i meritumu predmeta u junu ili julu 1998. i da odbije zahtjev podnosioca prijave za privremene mjere.

10. Dana 28. aprila 1998. Ombudsman za Ijudska prava je odgovorila na zahtjev Doma podnoseći informacije dobijene tokom sastanka između Ureda Ombudsmana i zvaničnika Opštine Banja Luka.

11. Dana 9. maja 1998. tužena Strana je odgovorila na zahtjev Doma za više informacija. Dana 14. maja 1998. Dom je odlučio da održi javnu raspravu u julu 1998.

12. Dana 6. jula 1998. tužena Strana je obavijestila Dom da je njen zastupnik podnio ostavku, pa je stoga zatražila da se postupak odgodi. Dana 9. jula 1998. Predsjednica je odlučila da odgodi održavanje javne rasprave i da izda naredbu za privremene mjere, prema pravilu 36.(2), naređujući tuženoj Strani da poduzme sve neophodne korake da se suzdrži od gradnje zgrada ili objekata bilo koje vrste na lokacijama džamija i grobljima i drugim islamskim lokacijama naznačenim u prijavi, i da ne dozvoli takvu gradnju nijednoj instituciji ili osobi, bilo javnoj ili privatnoj. Tuženoj Strani je dalje naređeno da se suzdrži od uništavanja ili uklanjanja bilo kakvih objekata koji su preostali na lokacijama džamija i na grobljima i drugim islamskim lokacijama naznačenim u prijavi, i da ne dozvoli takvo uništavanje ili uklanjanje nijednoj instituciji ili osobi, bilo javnoj ili privatnoj.

13. Dana 11. augusta 1998. podnosilac prijave je zatražio izuzeće člana Doma, Popovića pozivajući se na njegov položaj Potpredsjednika Vlade Republike Srpske u vrijeme kada su džamije bile srušene, i njegove navodne komentare na televiziji u ljeto 1996. u smislu da se "džamije više nikada neće graditi u Banja Luci". Dana 7. septembra 1998. Dom je odbacio zahtjev podnosioca prijave u dijelu koji se ticao položaja Gosp. Popovića, kao Potpredsjednika Vlade Republike Srpske. Dom je zatražio od podnosioca prijave da podnese dokaze koji bi potkrijepili navodnu izjavu Gosp. Popovića iz 1996. Dana 11. septembra 1998. Dom je odobrio produženje roka do kojeg podnosilac prijave može podnijeti ove informacije. Nikakve informacije nisu dobivene.

14. Dana 8. septembra 1998. Dom je odlučio da održi javnu raspravu u Banja Luci, 9. novembra 1998. Dom je odlučio da pozove slijedeće svjedoke: Gosp. Đorđa Umičevića, Gradonačelnika Banja Luke; Gosp. Slobodana Bućmu, Sekretara Sekretarijata za urbanizam i zaštitu okoline Opštine Banja Luka; Muftiju ili nekog drugog poglavara Islamske zajednice u Banja Luci; i Gosp. Hamzaliju Kapetanovića, tadašnjeg Sekretara Odbora Islamske zajednice u Banja Luci. Gosp. Ahmed Kapidžić, arhitekt i bivši direktor Instituta za urbanizam grada Sarajeva, je pozvan kao vještak.

15. Dana 13. oktobra 1998. Dom je odbacio ostatak zahtjeva podnosioca prijave za izuzeće Gosp. Popovića, primjećujući da je podnosilac prijave propustio da potkrijepi svoj navod.

16. Dana 20. i 21. oktobra 1998. Arhivar je pozvao strane, svjedoke i vještake prema članu X(1) Sporazuma, na javnu raspravu u prostorijama Restorana i Ugostiteljske škole u

Banja Luci.

17. Dana 21. oktobra 1998. Dom je obaviješten da je Gosp. Jovo Vojnović postavljen za Zastupnika tužene Strane.

18. Dana 27. oktobra 1998. Dom je obaviješten od strane direktora Restorana i Ugostiteljske škole, da njihove prostorije neće biti na raspolaganju javnu raspravu. On je tvrdio daje primio poziv iz ureda Gradonačelnika Umičevića, kojim mu je sugerisano da ne iznajmljuje svoj restoran za svrhu rasprave Doma.

19. Dana 4. i 5. novembra 1998. učesnici u postupku su pismeno obaviješteni da će javna rasprava biti održana u Međunarodnom pres centru u Banja Luci. Niko od pozvanih nije imao primjedbi na promjenu mjesta održavanja. Dana 6. novembra 1998. Međunarodni pres centar je obavijestio Dom da se rasprava ne može održati ni na tom mjestu. Njegov upravnik je izjavio da je jedan od svjedoka izvršio pritisak na Centar da ne dozvoli održavanje rasprave u Centru "ili više neće imati posla".

20. Dana 7. novembra 1998. Dom je odlučio da održi javnu raspravu u zgradi Agroprom banke u Banja Luci koja je obezbijedena uz pomoć Organizacije evropske bezbjednosti i saradnje. Svjedoci i strane su obaviješteni o novoj lokaciji istog dana. Istog dana, Dom je usmeno obaviješten od strane zastupnika Republike Srpske, da on trenutno daje ostavku na taj položaj i da se neće pojaviti na raspravi.

21. Neposredno prije početka usmene rasprave, 9. novembra 1998., gradonačelnik Umičević i gosp. Bućma, koji su došli na ranije zakazano mjesto rasprave, su obavijestili zamjenicu Arhivara da neće prisustvovati raspravi u zgradi Agroprom banke u Banja Luci. Nisu naveli nikakav razlog za svoju odluku. Prije početka rasprave, Dom je ustanovio da tužena Strana neće uopšte biti zastupljena. Dom je ustanovio da će, zbog nepostojanja opravdanog razloga, održavanje rasprave biti, u skladu sa propisanim postupkom prema pravilu 38.

22. Na raspravi su se pojavili, u ime podnosioca prijave, advokat Zečević kojem je pomagao Hfz. Ismet ef. Spahić, Zamjenik Reisu-l-uleme Islamske zajednice, Gosp. Muhamed Salkić, Generalni sekretar Rijasetu (upravno tijelo Islamske zajednice) i Gđa Meliha Filipović, savjetnik i stručnjak za upravno i imovinsko pravo u Republici Srpskoj. Dom je takođe uzeo izjave svjedoka i vještaka (vidi tačke 47. - 69. dole).

23. Dom je raspravljao o prihvatljivosti i meritumu predmeta 10. i 11. novembra 1998., 8., 10. i 11., februara 1999., 8. i 11. marta 1999. i 12. aprila 1999, kao i 10. i 11. maja. Posljednjom prilikom Dom glasao o prihvatljivosti i meritumu predmeta. Podnosilac prijave je 19. maja 1999. dostavio dodatne činjenične informacije koje su proslijeđene tuženoj strani za mogući komentar do 31. maja 1999. Zapažanja su primljena 26. maja 1999. Dana 7. i 9. juna 1999. Dom je razmatrao i odobrio neke činjenične promjene u svojoj odluci.

24. Članovi Doma koje je imenovala Republika Srpska shodno članu VII(2) Sporazuma nisu prisustvovali zasjedanju Doma u martu 1999. godine pozivajući se na Rezoluciju Narodne skupštine Republike Srpske od 7. marta 1999. povodom odluke Arbitražnog suda za Brčko. Ovom Rezolucijom je naređeno svim izabranim i na drugi način imenovanim predstavnicima Republike Srpske u zajedničkim institucijama Bosne i Hercegovine da prekinu svoj rad "dok se odluka Arbitražnog suda ne uskladi sa

odredbama Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini..." U toku svog martovskog zasijedanja je Dom podsjetio svoje članove Pajića i Popovića da prema Pravilu 3.(1) Pravila procedure članovi rade u okviru vlastite sposobnosti kao sudije i ne mogu se razriješiti dužnosti u toku mandata koji je definisan u članu VII(3) Sporazuma. Dom je isto tako naglasio da kao članovi ne predstavljaju vlade, te da rezolucija ne važi za gosp. Pajića i gosp. Popovića u svojstvu članova Doma.

III UTVRĐIVANJE ČINJENICA

A. Činjenice kako ih je predočio podnosilac prijave

1. Događaji prije 14. decembra 1995.

25. Podnosilac prijave je dobio vjersku i obrazovnu autonomiju 1909. godine kada je Bosna i Hercegovina bila dio Austro-ugarskog carstva. Od 1919. do 1992. Bosna i Hercegovina je bila dio Jugoslavije I u tom periodu je autonomija Islamske zajednice bila ograničena. Odlukom svoje Obnoviteljske skupštine od 28. aprila 1993. funkcije i autonomija Islamske zajednice Republike Bosne i Hercegovine su ponovo uspostavljene, a imovinu je preuzela sadašnja Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini. Podnosilac prijave je registrovan u sadašnjem svojstvu kao pravni subjekt kod Opštine Centar Sarajevo 5. maja 1993.

26. Prema članovima I i II svog Ustava (izmijenjenog i dopunjenog 26. novembra 1997.) podnosilac prijave je jedina, jedinstvena i autonomna zajednica kojoj pripadaju svi Muslimani u Bosni i Hercegovini, Bošnjaci koji žive u inostranstvu i Muslimani koji prihvataju ovu zajednicu kao svoju. Ona može sticati, štititi i proširivati svoju imovinu nezavisno, uključujući i zadužbine (*vakufe*) (članovi VI i XIII). Ona štiti vjerska prava Muslimana (član X) i ima ovlaštenje da ih predstavlja (član XVIII).

27. Podnosilac prijave je upravljao vakufima od početka svoga postojanja u Bosni i Hercegovini, to jeste od 1882. godine. Ovaj posjed je predstavljao neotuđivu imovinu do 1946. kada je vakufska imovina i druga imovina vjerskih ustanova, uključujući i sve zgrade i druge objekte, bila eksproprisana, i prenesena na Državu (član 7 Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji; Sl. list tadašnje Narodne Republike Bosne i Hercegovine, br. 2/46). Određene nekretnine su ostavljene vjerskim institucijama, u zavisnosti od njihove važnosti i istorijskog značaja.

28. Na osnovu Zakona o nacionalizaciji zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. (Sl. list tadašnje Narodne Republike Bosne i Hercegovine, br. 52/58) određene stambene zgrade, stanovi i uredski prostori su nacionalizovani i transformisani u društveno vlasništvo. Nacionalizovano zemljište je uknjiženo u zemljišne knjige kao društveno vlasništvo. Nacionalizacijom nisu obuhvaćene zgrade i prostorije korištene za vjerske aktivnosti i zgrade korištene za smještaj vjerskih dostojanstvenika.

29. Nacionalizacijom iz 1958. podnosiocu prijave je oduzeta sva imovina u Banja Luci, izuzev džamija i zemljišta oko njih. Organ koji je upravljao vakufskom imovinom koja je pripadala podnosiocu prijave, je bio ukinut. Bez obzira na to, upis u zemljišnim knjigama je ostao na ime Vakufa Islamske zajednice. Islamskoj zajednici je nadalje bilo

dozvoljeno da zadrži pravo na korištenje nad određenim brojem stanova. Ti stanovi su bili u blizini džamija i bili su namijenjeni za potrebe stanovanja osoba koje su vršile funkciju imama. Stan u tzv. "žutoj zgradi" u ulici Zdravka Čelara br. 8 pored Ferhadije je podnosilac prijave koristio besplatno do zemljotresa 1969. koji ga je onesposobio za stanovanje. Sama zgrada, uključujući određene poslovne prostorije u prizemlju, je bila nacionalizovana. Druga zgrada u Ul. Mirka Kovačevića, koju je podnosilac prijave koristio za vjersku poduku, je također bila nacionalizovana.

30. Ukoliko na nacionalizovanoj zemlji postojeća zgrada nije bila nacionalizovana, vlasnik zgrade je zadržavao pravo korištenja zemljišta ispod zgrade i oko zgrade koje je služilo za redovnu upotrebu zgrade. To pravo je bilo upisano na ime vlasnika u zemljišnim knjigama, sve dok bi zgrada postojala na tom zemljištu. Navedeno pravo vezano za lokacije džamija u Banja Luci je bilo upisano u korist podnosioca prijave prije njihovog uništavanja.

31. Nacionalizovano građevinsko zemljište koje još nije bilo iskorišteno za izgradnju je ostajalo kod bivšeg vlasnika dok ne bi bilo preneseno u posjed opštine ili drugog lica, *inter alia*, za potrebe izgradnje. Do takvog prenosa posjeda, prethodni vlasnik bi zadržavao trajno pravo na korištenje tog zemljišta, uključujući i pravo na iznajmljivanje istog.

32. Dana 22. aprila 1975. usvojen je generalni urbanistički plan za Banja Luku. Izgleda da je nakon toga usvojen detaljni regulacioni plan za razne dijelove grada.

33. Prije neprijateljstava koja su prethodila Opštem okvirnom sporazumu, oko 30,000 Muslimana živjelo u oblasti Banja Luke. Oni su obavljali vjerske obrede u 15 džamija u Banja Luci: Ferhadija (Ferhatpašina), Arnaudija, Gazanferija, Seferbegova, Osmanija, Hadži-Pervizova, Sofi Mehmedpašina, Hadžibegzadina, Hisečka (Mehdibegova), Behram-efendijina, Hadži-Zulfikarova, Stupnička, Dolačka- Hadžiomerova, Šabanagina i Hadžikurtova. Od ovih džamija, najmanje 12 njih su bile pod posebnom zaštitom, registrovane u Zavodu za zaštitu kuturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine. Većina ovih džamija je izgrađena u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću, najstarija od njih prije oko 420 godina, a najmlađa prije oko 180 godina.

34. U Banja Luci devedesetih nije bilo ratnih aktivnosti, ali svih 15 džamija u Banja Luci je uništeno, od 9. aprila 1993. pa do kraja septembra 1993. Ostaci i ruševine su uklonjeni sa lokacija: Ferhadija, Arnaudija, Gazanferija, Seferbegova i Dolačka-Hadžiomerova. Uništavanje džamija i uklanjanje ostataka se događalo noću tokom perioda kada je grad bio blokiran i na snazi bio policijski sat.

35. Dana 18. februara 1994., Skupština Opštine Banja Luka je odlučila da se izradi novi regulacioni plan za područja "Jug IV-VN", koji bi bio dat na usvajanje između 1994. i 2000. godine (Službeni glasnik RS br. 1/94). Odluka o pravljenju nacrtu novog plana je popraćena zabranom gradnje unutar relevantnih područja tokom perioda od tri godine. Većina lokacija uništenih džamija uključujući i Ferhadiju, Arnaudiju i Gazanferiju, se nalazi unutar ovih područja.

2. Događaji nakon 14. decembra 1995.

36. Nakon stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma 14. decembra 1995., samo je oko 3,000 - 4,000 Muslimana ostalo u Banja Luci. Nakon uništavanja 15 džamija u Banja Luci, najbliža džamija je u Ključu, koji je udaljen 80 kilometara u Federaciji Bosne i Hercegovine. Muslimani sada obavljaju svoje vjerske obrede u navodno, neadekvatnim kancelarijskim prostorima u jedinoj preostaloj zgradi Islamske zajednice na lokaciji Ferhadije.

37. Kopija katastarskog plana od 28. maja 1996. je još uvijek pokazivala džamiju Ferhadija sa pratećim objektima i grobljem.

38. Nakon završetka neprijateljstava, opštinski organi Banja Luke su navodno nastavili uništavanje ostataka džamija u Banja Luci, bacanjem ostataka na otpad, i/ili u rijeku Vrbas. Određenije, podnosilac prijave navodi da su od 16. do 19. oktobra 1996. posječeni jablanovi na lokaciji Ferhadije. Žuta zgrada je srušena, a JKP "Čistoća" je po naredbi Opštine, odvuklo razni materijal sa same lokacije. JKP "Čistoća" pruža građanima usluge čišćenja i druge usluge, i javno je preduzeće.

39. Dana 16. oktobra 1996. Odbor Islamske zajednice u Banja Luci se žalio Opštini tražeći zaštitu svojih imovinskih prava i naknadu štete koju je izazvala JKP "Čistoća". Opština nije donijela nikakvu odluku.

40. U kopiji katastarskog plana k.o. Banja Luka od 6. novembra 1996. džamija Ferhadija i prateći objekti više nisu postojali.

41. Dana 3. marta 1997. podnosilac prijave je podnio sedam zahtjeva Opštini Banja Luka za izdavanje urbanističke saglasnosti za podizanje ograda oko lokacija Ferhadija, Arnaudija, Gazanferija, Seferbegova, Hadži-Pervizova, Stupnica i Hisečka i grobalja uz njih. Podnosilac prijave je izjavio da se lokacije grobalja koriste kao parking prostori i odlagališta otpada. Podnosilac prijave je nadalje podnio sedam zahtjeva za dozvolu namjeravane rekonstrukcije gore pomenutih džamija na istim lokacijama. Nije bilo zvaničnog odgovora ni na jedan od ovih zahtjeva. Navodno je, kako su izvijestili mediji u Federaciji Bosne i Hercegovine, u aprilu 1998., gradonačelnik Umičević bio izričito protiv bilo kakve rekonstrukcije džamije Ferhadija.

42. Dana 27. marta 1997. na osnovu članova 8(2) i 54(1) Zakona o uređenju prostora Republike Srpske, Skupština Opštine je odlučila da dopuni i izmijeni odluku od 18. februara 1994. o izradi regulacionog plana za područja "Jug IV-VN". Do donošenja novog regulacionog plana, ovo područje je trebalo smatrati rezervisanim u smislu članova 8. i 9. navedenog Zakona. Po članu 9. to je podrazumijevalo zabranu gradnje do usvajanja regulacionog plana ili najviše pet godina. Lokacije sedam džamija koje su bile navedene u zahtjevu podnosioca prijave od 3. marta 1997., se nalaze unutar područja koja su označena kao rezervisana.

43. Imajući saznanja da zgrada u ulici Mirka Kovačevića koja je služila za vjersku poduku do nacionalizacije 1958., nije više bila u upotrebi Opštine, podnosilac prijave je zatražio povrat zgrade, ali nikad nije dobio odgovor.

44. Dana 20. jula 1998. tadašnji banjalučki muftija Halilović je preminuo. Podnosilac prijave je zatražio dozvolu od Opštine da se sahrana obavi na lokaciji džamije Ferhadija.

Zahtjev je pismeno odbijen sljedećeg dana, pošto bi sahrana bila obavljena u centru grada, a od 1945. sahrane na toj lokaciji su bile zakonom zabranjene. Upućena je žalba, ali je pravnom zastupniku podnosioca prijave rečeno daje ona bila odbijena. Sahrana je zatim obavljena u Sarajevu.

45. Dana 25. jula 1997. podnosilac prijave je zatražio od Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika da lokacije Fehadije i još četiri druge džamije u Banja Luci, proglasi nacionalnim spomenicima. U junu 1998. Komisijaje proglasila Ferhadiju zaštićenom lokacijom.

B. Činjenice kako ih predočava tužena Strana

46. Tužena Strana nije osporila događaje koji su se desili prije 14. decembra 1995. ograničavajući se na primjedbe da Dom nema nadležnost *ratione temporis*, da ih razmatra (vidi isto tačku 120 dole).

47. Tužena Strana je dalje izjavila (u septembru 1997.) da je nakon 14. decembra 1995. banjalučki Muftija radio slobodno i bio u mogućnosti da predvodi obavljanje vjerskih obreda. Tužena strana je dalje podnijela izjavu (u maju 1998.) da će Skupština Opštine Banja Luka odlučiti, najednoj od narednih sjednica, o pojedinačnim zahtjevima podnosioca prijave za podizanje ograda oko sedam lokacija i izgradnju sedam džamija.

C. Usmeno svjedočenje

1. Gosp. Jusuf Dedić (svjedok)

48. Svjedok Dedić, vjerski službenik (imam) Islamske zajednice u Banja Luci od 1992. je izjavio da je do rata Islamska zajednica imala pravo slobodnog raspolaganja svom svojom imovinom u Banja Luci. Ovo je podrazumijevalo i izvođenje popravki na lokacijama džamija i njihovo ograđivanje. On je potvrdio činjenice navedene u prijavi u pogledu događaja iz maja 1993.

49. Svjedok je potvrdio da sada u Banja Luci i bližoj okolini više nema džamija, i da se najbliža nalazi u Ključu. Muslimanski vjernici sada obavljaju vjerske obrede u neadekvatnom prostoru, u prizemlju Muftijstva u Banja Luci. Ova prostorija može primiti oko 200 vjernika. Mnogo više bi ih prisustvovalo molitvama kada bi prostorije bile adekvatne.

50. Prema svjedoku, vlasti im nisu zabranjivale obavljanje vjerskih obreda u gore pomenutoj prostoriji. Bilo je uznemiravanja 23. jula 1998. tokom redovne molitve povodom smrti rahmetli Muftije Halilovića, kada je tridesetak osoba provalilo unutra u cipelama i rastjeralo vjernike.

51. Prema Islamskim propisima, svaki vjernik se moli u džamiji pet puta dnevno. Tokom rata vjernici nisu mogli biti javno pozivani na molitvu (ezanom) zbog sigurnosnih razloga, usprkos vjerskim pravilima koja to nalažu. Iz istog razloga i nedostatka dozvole za tu svrhu, nije bilo takvih javnih poziva čak i nakon 14. decembra 1995., a organizuje se samo podnevna molitva. Trenutno, u Banja Luci nema islamske vjerske poduke, pošto u gradu ima vrlo malo muslimanske djece.

52. Svjedok je dalje izjavio da je oktobru 1995. srušena "stara zgrada" na lokaciji

Ferhadije, a jablanovi posječeni. Daljnje uništavanje se desilo tokom dana, a ostaci su uklonjeni na nepoznata gradska smetlišta tokom noći. Korištena su teška vozila kao što su kamioni. Policija se nije pojavila na mjestu događaja u vezi sa ovim radovima. Nekako u isto vrijeme, uklonjene su mermerne ploče sa nekih grobova na određenim muslimanskim grobljima, naročito u Stupnici, a neki nišani su uništeni.

53. U julu 1998. banjalučke vlasti su zabranile sahranu rahmetli Muftije Halilovića na lokaciji Ferhadije, pozivajući se na zabranu sahranjivanja na tom groblju koja je na snazi od 1945. godine. Nije bilo zvanične pismene zabrane. Svjedoku i ostalima je dostavljena lista grobalja koja je pokazivala na kojim grobljima se ne smije a na kojima još uvijek smije sahranjivati. Sahrane su se još uvijek mogle obavljati barem na muslimanskom groblju u Stupnici, i na muslimanskim grobljima u Sitarima i Novoseliji (Behram-efendijina), kao i na zajedničkom Novom groblju. Sva ova groblja se nalaze u neposrednoj blizini Banja Luke. Ipak, prema svjedoku, kapacitet ovih grobalja je bio skoro popunjen, a neka od njih nisu ni ograđena. Za rahmetli Muftiju Halilovića nije tražena dozvola za sahranu na nekoj drugoj lokaciji u Banja Luci, osim Ferhadije.

54. Prema svjedoku, na lokacijama Ferhadije, Arnaudije, Hisečke i Novoselije nije ostalo ništa. Svjedok je vidio kako automobili prelaze preko lokacije Ferhadije. U Novoseliji (Behram efendijina) je izgrađena garaža, i parkiraju se teška vozila. Na lokaciji Hisečke džamije se povremeno parkiraju autobusi, U toku radova na vodovodnoj mreži 1998., srušen je preostali zid Arnaudije zajedno sa česmom i kapijom. Neke ruševine su još uvijek preostale na lokacijama džamija u Šheru i Stupnici. Na lokaciji Gazanferije džamije su preostala dva mala turbeta.

55. Svjedok je na kraju izjavio da zahtjevi podnosioca prijave za zaštitu lokacija uništenih džamija i za podizanje ograda oko njih, nisu bili razmatrani od strane vlasti. Vjernici su ogradili neke od grobova u proljeće 1998. Ipak, na nekoliko lokacija ove ograde su srušene i uklonjene, posebno na lokacijama Gazanferije i Stupnice. Podnosilac prijave je obavijestio policiju, koja je došla da ispita nastalu štetu ali nije učinila ništa više od toga, nakon čega su popravljene ograde bile ponovo oštećene. Ulaz u Stupničku džamiju je pretvoren u smetlište.

2. Gosp. Hamzalija Kapetanović (svjedok)

56. Svjedok Kapetanović je ranije bio blagajnik, a od septembra 1995. do 2. novembra 1998. Sekretar Odbora Islamske zajednice u Banja Luci. Njegova kancelarija je bila u zgradi Odbora na lokaciji Ferhadije.

57. Svjedok je izjavio da se uništavanje predmetnih džamija i uklanjanje dijela njihovih ostataka, desilo između 9. aprila i 9. septembra 1993. Džamija Ferhadija, Ferhatpašino turbe, kao i Barjaktarevo i Hafizkadunino turbe, hortikultura i ograde, su bili srušeni i lokacija očišćena prije septembra 1993. Ostatke i štu je uklonilo JKP "Put".

58. Svjedok je dalje izjavio da su, 19. ili 20. decembra 1995. bačene tri eksplozivne naprave u vodovodni i kanizacioni čvor Odbora Islamske zajednice. Prozori na zgradi Odbora su porazbijani, a ograde, nišani i nadgrobne ploče su uklonjene sa lokacija nekoliko grobalja. Vjernici su bili napadani i obeshrabrivani da dolaze na molitve u zgradu Muftijstva. Na sahranama je bilo provokacija tokom ispraćaja umrlih, a neki

vjernici su gađani kamenjem nakon 14. decembra 1995. Ove slučajeve je Islamska zajednica prijavila policijskim stanicama Centar i Majdan (poslije Obilićevo). Nikad nije bilo neke reakcije na ove pritužbe ili na zahtjeve podnosioca prijave za dozvolu da podigne ograde oko lokacija uništenih džamija.

59. U aprilu 1996. su geometri koji su radili na lokaciji Ferhadije obavijestili svjedoka da označavaju lokaciju ulice koja bi trebala biti izgrađena ispred Ekspres restorana, blizu lokacije Ferhadije. Na svom putu na posao, 16. oktobra 1996. oko 7:45 ujutro, svjedok je našao na lokaciji Ferhadije tešku mašineriju (kao buldožer) kako ruše žutu zgradu. Podnosilac prijave nije bio obaviješten da će ona biti srušena. Nakon protesta upućenog poslovođi, radniku JKP Čistoća, svjedoku je rečeno da je rušenje naredio poslovođin nadređeni, i da će zgrada Odbora Islamske zajednice, koja se nalazila petnaestak metara dalje, također biti srušena.

60. Bojeći se za svoju bezbjednost, svjedok je otišao, i nevjerujući opštinskim organima, tražio intervenciju raznih tijela koja predstavljaju međunarodnu zajednicu. Za to vrijeme, nastavilo se rušenje žute zgrade. Cementna staza od kapije također uništena.

61. Pri dolasku na posao 17. oktobra 1996. svjedok je primijetio da su dva jablana na lokaciji bila posječena tokom noći. On je kasnije posmatrao kroz prozor svoje kancelarije, vađenje panja jednog od tih stabala, pored Hafizkaduninog turbeta, i kako su kosti lobanje i femure odrasle osobe uklonjene zajedno sa zemljom. Ovi ostaci su bili spakovani u vreću od cementa, bačeni na kamion i pokriveni šutom. Nakon intervencije Ureda Visokog predstavnika, jedan od zvaničnika OHR je obavijestio svjedoka da zgrada Odbora Islamske zajednice neće biti srušena.

62. 1997. godine podnosilac prijave je zahtijevao od Opštine i JKP Čistoća da izvrše popravke na lokaciji Ferhadije i da podignu novu ogradu. JKP Čistoća je poslije popravila navedenu cementnu stazu.

63. Prema svjedoku, žuta zgrada na lokaciji Ferhadije je bila vakufska imovina Islamske zajednice do 1953. godine. Tokom djelimične nacionalizacije njene imovine, stan na spratu zgrade je ostavljen podnosiocu prijave, a on ga je, prije nego je uništen, izdavao. Poslovne prostorije u prizemlju koje je koristilo preduzeće Vrbas, bile su društveno vlasništvo, tj. njima je upravljala opština. Zgrada je bila oštećena u zemljotresu 1980. ili 1981. godine. Podnosilac prijave nije mogao da je opravi, pošto firma Vrbas nije bila zainteresovana. Kao posljedica toga, žuta zgrada je bila u lošem stanju u vrijeme rušenja.

64. Svjedok je dalje potvrdio, da je prije nacionalizacije podnosilac prijave posjedovao zgradu u Ul. Mirka Kovačevića, koja je korištena za vjersku poduku. Zahtjev podnosioca prijave za povrat zgrade nije naišao na odgovor Opštine.

65. Trenutno, značajan broj vjernika mora da obavlja molitvu u hodnicima pored prostorije u zgradi Odbora Islamske zajednice.

3. Gosp. Ahmed Kapidžić (vještak)

66. Gosp. Kapidžić, arhitekt i bivši direktor Zavoda za urbanističko planiranje u Sarajevu, je bio upoznat sa generalnim urbanističkim planom za grad Banja Luku, koji je usvojen 22. aprila 1975. On nije od tada mijenjan i tako je još na snazi. Vještak je potvrdio da tačka 37. stavlja poseban naglasak na zaštitu istorijskih lokacija i objekata. Tačka 37(3) dijeli takve lokacije i objekte po različitim stepenima zaštite. Zaštita prvog stepena je određena, između ostalog, za deset svetih mjesta, Ferhadiju sa turbetom i sahat-kulom, Arnaudiju sa turbetom i haremom, Behram efendijinu džamiju u Desnoj Novoseliji, Hadžizulfikarpašinu ili Tulekovu džamiju, Hadžikurtovu džamiju, Sofi-Mehmedpašinu, Hadžibegzadinu, Gazanferiju, Besimovu džamiju, Dolačku ili Hadžiomerozu džamiju, sa pripadajućim grobljima koja čine jedinstvenu cjelinu lokacija.

67. Vještak je također bio obaviješten o odluci Opštine iz 1994. da izradi detaljan regulacioni plan. On je sumnjao da je plan mogao pokrivati svih 15 lokacija uništenih džamija. Regulacioni plan, pošto je nižeg reda, mora biti usklađen sa generalnim. Do usvajanja novog regulacionog plana postoji zabrana gradnje, i samo je dozvoljena rekonstrukcija postojećih objekata u smislu održavanja.

68. Vještak je dalje naveo da ne postoji zakonska mogućnost da se mijenja namjena deset zaštićenih mjesta po novom regulacionom planu, na način koji se kosi sa generalnim urbanističkim planom. Registracija gore pomenutih džamija u generalnom urbanističkom planu, kao naročito zaštićenih objekata, znači da oni mogu biti dovedeni u prvobitno stanje prije usvajanja regulacionog plana. Bez obzira na to, potrebna je dozvola u tom smislu.

69. Po mišljenju vještaka, za usvajanje regulacionog plana potrebno je oko godinu dana, a za usvajanje generalnog urbanističkog plana, najmanje tri godine.

70. Vještak je na kraju izjavio da se generalnim planovima (i samo takvim planovima) utvrđuju objekti vojnog karaktera kao "rezervisane površine" označavanjem "bijelim mrljama". Vještak nije znao ni za kakve druge objekte koji su određeni kao "rezervisane površine".

D. Zapažanja Ombudsmana za ljudska prava

71. Na sastanku od 25. marta 1998. kom su prisustvovali jedan od viših pravnika iz Ombudsmana, Gosp. Bućma, u svojstvu Sekretara za urbanizam i zaštitu okoline Opštine Banja Luka, i Gosp. Gavranović, Sekretar Skupštine Opštine, Gosp. Bućma je izjavio da se mjesec dana ranije susreo sa Muftijom Halilovićem u vezi sa zahtjevom podnosioca prijave za dozvolu podizanja ograde oko lokacije Ferhadije. Oni su se izgleda bili dogovorili, da će zahtjev u tom smislu biti odobren, ali samo privremeno. O ovom dogovoru je obaviješten Opštinski sekretarijat za urbanističko planiranje, koji je, prema Gosp. Bućmi, podržao taj dogovor. Gosp. Bućma je onda iznio ovo na Odboru Opštinske komisije za urbanizam i okolinu, gdje je, kako je Gosp. Bućma naveo 25. marta 1998., dogovor navodno bio otkazan zbog "političke opstrukcije koju su iskazali članovi Komisije".

72. Gosp. Bućma i Gavranović su dalje izjavili 25. marta 1998. da je neka vrsta privremene mjere tada bila na snazi na tim zemljišnim parcelama, koje su u pitanju u predmetu pred Domom, kojom je bila zabranjena bilo kakva gradnja do marta 1999.

Zahtjev podnosioca prijave stoga nije mogao biti odobren. Što se tiče buduće namjene predmetnih parcela, Gosp. Bućma je smatrao daje prirodno da se izgradnja vjerskih objekata planira, u skladu sa brojem članova odnosnih vjerskih grupa. Neke od predmetnih parcela mogle bi biti zadržane kao vjerske lokacije, dok bi neke od njih mogle dobiti drugu namjenu.

E. Dokumentacija iz Ureda Visokog predstavnika

73. U svom Mjesečnom izvještaju o Ijudskim pravima za juli 1998. Koordinacioni centar za Ijudska prava Ureda Visokog predstavnika je izjavio sljedeće, a što je relevantno za predmet podnosioca prijave:

"15. Demonstracije u Banja Luci povodom smrti Muftije: Muftija Ibrahim Halilović, čelnik Islamske zajednice u Banja Luci, koji je ostao u Banja Luci tokom rata, umro je od srčanog udara 20. jula. Islamska zajednica u BiH, konsultujući se sa porodicom umrlog, u početku je odlučila da sahrani Muftiju na lokaciji bivše džamije Ferhadija u Banja Luci (uništena tokom rata), ali su opštinske vlasti to odbile. Dana 23. jula, grupa od otprilike 500 bosanskih Srba se okupila u Banja Luci da bi spriječila sahranu, izvikujući anti-muslimanske parole. Neki od posmatrača međunarodne zajednice su bili napadnuti, ali niko nije ozbiljnije povrijeđen. Lokalna policija, prema izvještaju, nije odgovorila. Reis je odlučio da odustane od mogućnosti sahrane u Banja Luci i da se sahrana obavi u Sarajevu. Obred i sahrana su obavljani 24. jula na Baščaršiji, Sarajevo, bez incidenata."

74. Mjesečni izvještaj o Ijudskim pravima je zasnovan na redovnom i posebnom izvještavanju međuvladinih i nevladinih organizacija.

F. Dokumentacija iz Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika

75. Mandat Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika, kako je predviđeno članom IV Aneksa 8 Opšteg okvirnog sporazuma je slijedeći:

"Komisija prima i odlučuje o zahtjevima za proglašavanje imovine, koja ima kulturnu, istorijsku, vjersku ili etničku važnost, nacionalnim spomenicima."

76. ČlanV(5)glasi:

"U svakom slučaju u kojem Komisija donese odluku o proglašavanju imovine nacionalnim spomenikom, Entitet na čijoj teritoriji se ta imovina nalazi (a) će poduzeti sve odgovarajuće pravne, naučne, tehničke, upravne i finansijske mjere neophodne za zaštitu, konzervaciju, prezentaciju i rehabilitaciju imovine, i (b) će se uzdržati od bilo kakvih namjera koje bi mogle izazvati oštećenje imovine."

77. Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika je, tokom svoje sjednice u junu 1998., odlučila da proglasi lokaciju Ferhadije za zaštićenu lokaciju (vidi tačku 45. gore) i uz to je odobrila tekst pisma upućenogvlastima oba Entiteta Bosne i Hercegovine, kojim se od njih zahtijeva:

"da poduzme rigoroznu i potpunu zaštitu lokacija kulturnih i vjerskih spomenika od istorijske vrijednosti koji su bili potpuno uništeni. Ova zaštita zahtijeva da se izbjegava svaka gradnja ili druge aktivnosti koje bi zadirale u lokaciju uništenog spomenika, ili prijetile njegovom integritetu."

78. Komisija je izričito preporučila da ova zaštita bude u vidu postavljanja žive ograde oko zaštićenih lokacija. Komisija ja na kraju zatražila da se hitno poduzmu mjere od strane nadležnih službi.

G. RELEVANTNI DOMAĆI ZAKONI

1. Nastavak važenja zakona donesenih prije Opšteg okvirnog sporazuma

79. Prema članu 2 Aneksa II uz Aneks 4 Opšteg okvirnog sporazuma, svi zakoni, propisi i pravilnici, koji budu na snazi na teritoriji Bosne i Hercegovine u trenutku kada Ustav Bosne i Hercegovine stupi na snagu, ostaju na snazi u onoj mjeri u kojoj budu u skladu sa ovim Ustavom, dok se drugačije ne odluči od strane nadležnogvladinogtijela Bosne i Hecegovine.

80. Prema članu 12 Ustavnog zakona o provođenju Ustava Republike Srpske (Sužbeni glasnik RS br. 21/92), preuzeti zakoni i drugi propisi SFRJ i SR BiH koji su u skladu sa Ustavom Republike a nisu u suprotnosti sa zakonima i propisima donesenim od strane Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hecegovini, odnosno Narodne skupštine, primjenjivaće se do donošenja relevantnih zakona i propisa Republike Srpske.

2. Vjerske zajednice

81. Status vjerske zajednice je regulisan Zakonom Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine ("SR BiH") o pravnom položaju vjerskih zajednica (Službeni list SR BiH, br. 36/76). Vjerske zajednice su odvojene od Države (član 3.) Zabranjeno je u okviru vjerskih zajednica, njihovih organa i organizacija, bavljenje djelatnostima od društvenog značaja i osnivanje tijela za takvu djelatnost. Izuzetak čini očuvanje i održavanje predmeta koji pripadaju vjerskim zajednicama i čine dio kulturno-istorijske i etnološke baštine (član 6.).

82. Vjerske zajednice mogu, u skladu sa zakonom, imati i sticati zgrade i druge nekretnine koje služe potrebama vršenja vjerskih obreda i vjerskih poslova, kao i za smještaj svog osoblja (član 27.).

83. U svrhu izgradnje i adaptacije vjerskih objekata (zgrada) vjerske zajednice moraju obezbijediti neophodnu dokumentaciju kao i dozvolu od strane nadležnog organa uprave (član 28.).

84. Član 28. Ustava Republike Srpske garantuje slobodu vjeroispovijesti. Vjerske zajednice su ravnopravne pred zakonom i slobodne da vode vjerske poslove i službu. Srpska pravoslavna crkva je crkva srpskog naroda i drugih naroda pravoslavne vjere. Država će podržavati Pravoslavnu crkvu materijalno i sarađivati s njom na svim poljima a posebno, u očuvanju, poštivanju i razvoju kulturnih, tradicionalnih i drugih duhovnih vrijednosti.

3. Zakon o građevinskom zemljištu

85. Zakonom o građevinskom zemljištu (Sl. list SR BiH, br. 34/86 i 1/90; Sl. glasnik RS, br. 29/94 i 23/98) je određeno da ne može postojati pravo svojine na gradskom građevinskom zemljištu (član 4.). Građevinsko zemljište ne može biti otuđeno iz društvene svojine, ali se na njemu mogu steći prava definisana zakonom (član 5.). Opština upravlja i raspolaže građevinskim zemljištem na način i pod uslovima predviđenim zakonom i propisima donesenim na osnovu zakona (član 6.). Zaštita prava na gradskom građevinskom zemljištu ostvaruje se u postupku pred redovnim sudom, ako zakonom nije drugačije određeno (član 11.).

86. Raniji vlasnik građevinskog zemljišta preuzetog u društvenu svojinu uživa privremeno pravo korišćenja neizgrađenog gradskog građevinskog zemljišta, prvenstveno pravo korištenja neizgrađenog građevinskog zemljišta radi građenja, kao i trajno pravo korištenja izgrađenog građevinskog zemljišta dok zgrada postoji na zemljištu (članovi 21(1) i (3) i 40(1)).

87. Trajno pravo korišćenja zemljišta može se prenijeti, otuđiti, naslijediti ili opteretiti samo zajedno sa zgradom. U slučaju eksproprijacije zgrade, rješenjem o eksproprijaciji utvrđuje se da ranijem vlasniku prestaje trajno pravo korišćenja zemljišta pod zgradom i zemljišta koje je služilo za redovnu upotrebu zgrade (član 42.).

88. U zavisnosti od gore pomenute mogućnosti eksproprijacije, trajno pravo korišćenja zemljišta traje dok postoji zgrada. Ako se zgrada na osnovu rješenja nadležnog organa ukloni zbog dotrajalosti ili sruši usljed dejstva više sile, njen vlasnik ima prvenstveno pravo korišćenja zemljišta radi građenja pod uslovom da je na toj građevinskoj parceli regulacionim planom, ili urbanističkim planom predviđena izgradnja zgrade na koju može imati pravo svojine. Prvenstveno pravo korišćenja zemljišta radi građenja ima i onaj vlasnik zgrade koji ukloni postojeću zgradu da bi na istoj građevinskoj parceli izgradio drugu zgradu, opet pod uslovom da je regulacionim planom predviđena takva izgradnja (član 43).

89. "Viša sila" (*vis major*) može se definisati kao prirodna pojava ili djelo čovjeka, koje nije moglo biti predviđeno ili spriječeno, a izaziva štetu. Da bi se prirodna pojava ili djelo čovjeka moglo okvalifikovati kao *vis major*, neophodno je: (1) da pojava bude vanjska u odnosu na opseg spora između strana, ali da utiče na njihov pravni odnos; (2) da je pojavu bilo nemoguće predvidjeti ili spriječiti; i (3) i da pojava ima štetne posljedice, ili u smislu nanošenja štete, ili u sprečavanju strane da ispoštuje svoje obaveze (*Pravni leksikon, Savremena administracija*, Beograd 1970. str. 1289).

4. Zakon o prostornom uređenju Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine

90. Po članu 11. gornjeg Zakona o prostornom uređenju (Sl. list SRBiH br. 9/87, 23/88, 24/89, 10/90, 14/90, 14/90, 15/90, 14/91) planom se po pravilu, utvrđuju površine rezervisane za budući razvoj u toku ili poslije planiranog perioda. Namjena ovih površina ne mora biti bliže definisana. Na rezervisanim površinama je zabranjeno građenje. Rezervisanim površinama se može odrediti privremena namjena.

91. Područja prirodnog i kulturno-istorijskog naslijeđa su zaštićena posebnim zakonom s ciljem očuvanja istorijske autentičnosti, oblika, odnosa i vizuelnog prostora

zaštićenog područja, cjeline odnosno zgrade (članovi 36. i 45.). Zaštita kulturno-istorijskog naslijeđa uključuje, *inter alia*, konzervaciju i restauraciju. Pravna zaštita je osigurana obaveznom pravljjenjem relevantnih planova i konstantnim nadzorom od strane odgovorne nadležne službe (član 46.).

92. Planovi se dijele na razvojne planove (prostorni plan, urbanistički plan i urbanistički red) i provedbene planove (regulacioni plan i urbanistički projekat). Razvojni planovi donose se za period od 10 godina ili duži period. Provedbenim planovima detaljno se reguliše korištenje zemljišta, izgradnja i uređenje prostora (član 77.).

93. Regulacioni plan je osnova za izdavanje bilo kakve urbanističke saglasnosti (npr. dozvole za izgradnju ili renoviranje) i njime se uređuje detaljna namjena površina, uključujući i rekonstrukciju postojećih struktura, spomenika i struktura kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa (članovi 89(1) i (3), 90(4) i 91(1) i (2)). Regulacioni plan obuhvata dio grada, manja naselja, kao i sva druga područja koja se izgrađuju, odnosno uređuju.

94. Nadležna skupština društveno političke zajednice izdaje prethodnu odluku da se pristupi razvoju ili reviziji regulacionog plana. O nacrtu plana obavlja se javna rasprava, nakon čega se konačni nacrt prezentira skupštini (članovi 100(1) i 105(1)). Usvojeni plan se objavljuje u službenom glasilu (član 107(1)).

95. Urbanistička saglasnost izdaje se na osnovu regulacionog plana. Urbanistička saglasnost za privremene objekte ili za privremene namjene izdaje se samo izuzetno i sa ograničenim rokom važenja. Urbanističku saglasnost mora izdati nadležni opštinski organ u roku od trideset dana od dana podnošenja zahtjeva, a za građevine i radove za koje je potrebno pribavljanje propisanih saglasnosti u roku od šezdeset dana (članovi 123(1), 129(1), 131(1) i 134(4)). U postupku izdavanja urbanističke saglasnosti primjenjuje se Zakon o oštem upravnom postupku, ukoliko odredbama Zakona o prostornom planiranju nije drugačije određeno (član 135 (1)).

5. Zakon o prostornom uređenju Republike Srpske

96. Zakon o prostornom uređenju u Republici Srpskoj, stupio je na snagu 25. septembra 1996. (Sl. Glasnik RS br. 19/96, 25/96, 25/97, 3/98 i 10/98). On je zamijenio prethodno pomenuti Zakon SR BiH. Po članovima 8. i 9. Zakona Republike Srpske, namjena rezervisanih površina od značaja za budućl razvoj, ne mora biti detaljno utvrđena. Rezervisanim površinama može se utvrditi i privremena namjena. Nadležna skupština može utvrditi rezervisane površine i prije donošenja regulacionog plana u koji su one uključene.

97. Na rezervisanim površinama se ne dozvoljava nikakva izgradnja, izuzimajući tekuće održavanje, dogradnju u svrhu obezbjeđenja osnovnih higijenskih uslova, pregradnju koja nema karakter nove gradnje i konzervaciju građevina. Zabrana građenja na rezervisanim površinama traje do donošenja odgovarajućeg plana, ali ne duže od pet godina (član 9).

98. Prema članu 54(1) izradi novog regulacionog plana pristupa se na osnovu odluke skupštine nadležne za donošenje plana.

99. U postupku izdavanja urbanističke saglasnosti primjenjuje se Zakon o opštem

upravnom postupku ukoliko ovim zakonom nije drukčije određeno (član 80(1)).

100. Organ uprave nadležan za poslove građenja će po službenoj dužnosti ili na zahtjev zainteresovane strane rješenjem odrediti rušenje građevina ili dijela građevine za koje se utvrdi da zbog fizičke dotrajalosti, više sile, ratnih dejstava ili većih oštećenja ne može dalje da služi svojoj namjeni, ili da predstavlja opasnost po život ili zdravlje ljudi, okolne objekte i saobraćaj. Organ uprave može utvrditi uslove i mjere koje je potrebno provesti, pri rušenju. Žalba protiv rješenja iz prethodnog stava ne odlaže izvršenje rješenja (član 117).

6. Zakon SR Bosne i Hercegovine o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa

101. Prema Zakonu o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa (Sl. list SR BiH br. 20/85 i 12/87) imovina unutar značenja ovog Zakona uživa posebnu zaštitu koristi se pod uslovima i na način propisan zakonom (član 6.). Takva zaštita uključuje, *inter alia*, spriječavanje uništenja takve imovine i zabranu svake radnje kojom bi se mogao, posredno ili neposredno, promijeniti oblik ili narušiti njeno svojstvo, i konzervaciju i restauraciju zaštićene imovine (član 11).

102. U članu 7(2) se kaže da nadležne društvenopolitičke zajednice obezbjeđuju uslove za zaštitu i korištenje dobara kulturno-istorijskog naslijeđa.

103. Imovina unutar značenja ovog Zakona, koja spada u prvu ili drugu kategoriju je ili, imovina od izuzetnog značaja za istoriju i kulturu naroda i narodnosti ili imovina iz Spiska svjetske baštine. Treću kategoriju kulturno-istorijskog naslijeđa čine ostala značajna dobra (član 14.)

104. Imovina koja uživa posebnu zaštitu po ovom Zakonu se unosi u poseban registar (članovi 40. i 41.). Takva imovina će se čuvati u svom izvornom ili zatečenom stanju, i zaštititi od svih vrsta oštećenja, istrebljenja, uništenja i propadanja, koja bi promijenila njihova svojstva i izgled (član 46.)

105. Zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa Bosne i Hercegovine, dužan je dostaviti stručni elaborat o zaštiti i korišćenju zaštićene nepokretne imovine, radi unošenja te imovine u odgovarajuće planove (član 50(1)).

106. Imovina stavljena pod zaštitu po propisima koji su važili do stupanja na snagu ovog zakona, smatra se zaštićenom dok se ne izvrši njena kategorizacija po odredbama ovog zakona (član 110.).

7. Zakon Republike Srpske o kulturnim dobrima

107. Zakon Republike Srpske o kulturnim dobrima, objavljen je 23. juna 1995. (Sl. glasnik RS br. 11/95) i stupio je na snagu osam dana kasnije. On je zamijenio gore pomenuti Zakon o zaštiti i korišćenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa. Prema članu 111., kulturna dobra stavljena pod zaštitu po propisima koji su važili na dan stupanja na snagu ovog zakona smatraju se zaštićenim, dok se ne izvrši njihova evidencija i kategorizacija po ovom zakonu.

8. Zakon o upravnom postupku

108. Prema članu 218. gore pomenutog Zakona o opštem upravnom postupku (Sl. list SFRJ, br. 47/86) svaki zahtjev koji se podnese organu uprave će se smatrati odbijenim, ako se odluka ne donese u roku od jednog ili dva mjeseca (u zavisnosti od vrste predmeta).

109. Ukoliko nadležni organ ne donese odluku u datom roku, podnosilac zahtjeva ima pravo žalbe protiv takvog prečutnog odbijanja u vidu "ćutanja administracije", drugostepenom organu uprave, ukoliko je dozvoljena žalba protiv prvobitno zahtijevane odluke (ćlan 218.).

9. Zakon o upravnim sporovima Republike Srpske

110. Prema ćlanu 2. Zakona o upravnim sporovima (Sl. glasnik RS, br. 12/94), fizićko i pravno lice ima pravo da pokrene upravni spor ako smatra da je njegovo zakonsko pravo ili lićni interes povrijećen. Prema ćlanu 3., viši sudovi, Vrhovni sud RS i Vrhovni vojni sud RS, su nadležni da rješavaju upravne sporove.

111. Prema ćlanovima 7. i 25. ovog Zakona, upravni spor moće biti pokrenut protiv upravnog akta drugostepenog organa. Upravni spor se moće pokrenuti i protiv upravnog akta prvostepenog organa, ako redovna žalba protiv njega nije dozvoljena.

112. Prema ćlanu 9(1) Zakona, upravni spor ne moće se pokrenuti protiv upravnih akata u stvarima za koje je sudsko tijelo nadležno da presućuje.

113. Prema ćlanovima 23. i 25. upravni spor se moće pokrenuti u roku od 30 dana od dana dostavljanja upravnog akta. Upravni spor se moće takoćer pokrenuti ako prvostepeni ili drugostepeni organ nije donio odluku po zahtjevu ili žalbi podnosioca u roku od 60 dana, ili u roku od sedam dana nakon ponovnog zahtjeva za donošenje odluke.

10. Odluka o grobljima i pogrebnim djelatnostima u Banja Luci

114. Dana 20. juna 1996. Skupština Opštine Banja Luka, na osnovu ćlanova 19. i 20. Zakona o komunalnim aktivnostima (Sl. glasnik RS, br. 11/95) je donijela odluku o grobljima i pogrebnim djelatnostima, kojom se propisuju uslovi i oblici sahranjivanja, ekshumacije umrlih, prenos posmrtnih ostataka iz i u groblje i uslovi za napuštanje i prekopavanje groblja (Sl. glasnik Opštine Banja Luka, br. 5/96).

115. Ćlanom 2(4) ove Odluke se daje pravo skupštini opštine da zabrani daljnje sahranjivanje u groblju. Takvo groblje se smatra napuštenim.

116. Ćlanom 4. Odluke predvića se da se sahrane mogu obavljati samo na groblju u upotrebi.

117. Ćlanom 48. predvićen je izuzetak od ćlana 4. Preminuli moće biti sahranjen izvan groblja u upotrebi, ako postoje posebni razlozi i ako takva sahrana ne bi bila protivna javnom interesu, urbanistićkom planiranju, sanitarnim i drugim propisima. Opštinski organ nadležan za sanitarnu inspekciju mora odobriti takvu sahranu.

IV ŹALBENI NAVODI

118. Podnosilac prijave se u biti žali da ubijanje, protjerivanje i raseljavanje Muslimana iz Banja Luke i uništavanje njegovih 15 džamija u Banja Luci, prije stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma, uklanjanje ostataka ovih džamija, sknavljenje okolnih grobalja, uništavanje žute zgrade na lokaciji Ferhadije, kontinuirano odbijanje Opštine da dozvoli rekonstrukciju sedam džamija, ili čak i podizanje ograde oko ostataka sedam lokacija, nemogućnost obavljanja službe u adekvatnim prostorima, uključujući i javni poziv na molitvu, propust lokalnih vlasti da zaštite muslimanske vjernike tokom molitvi i pogreba i odbijanje da dozvoli sahranu preminulog Muftije na lokaciji Ferhadije, posmatrano zajedno, predstavlja diskriminaciju podnosioca prijave i njegovih članova na vjerskoj i nacionalnoj osnovi u uživanju prava slobode vjeroispovijesti i prava na mirno uživanje njihovog posjeda. Posebno je istaknuta činjenica da Islamska zajednica predstavlja etničku i vjersku manjinu bosanskih Muslimana u Banja Luci, gradu sa većinskim stanovništvom srpskog porijekla. Ova diskriminacija se nastavila nakon uništavanja džamija 1993., kako se vidi iz tekuće politike Opštine kojom su članovi podnosioca prijave izloženi ponižavanju.

119. Što se tiče odredbi međunarodnih ugovora primijenjivih prema Sporazumu, podnosilac se posebno poziva na član 9. Konvencije i član 18(1) Međunarodnog ugovora o građanskim i političkim pravima ("Ugovor").

V PODNESCI STRANA

A. Tužena Strana

120. Onoliko koliko je učestvovala u postupku pred Domom, tužena Strana navodi da su se svi događaji u vezi sa uništavanjem 15 džamija i uklanjanjem ostataka sa njihovih lokacija dogodili prije nego što je Sporazum stupio na snagu, i da prijava stoga nije bila u skladu, *ratione temporis*, sa Sporazumom.

121. Pored toga, tužena Strana je izjavila (u septembru 1997.) da je nakon 14. decembra 1995. banjalučki Muftija radio slobodno i bio u mogućnosti da vodi vjerske obrede. Tužena strana je nadalje izjavila (u maju 1998.) da će Skupština Opštine donijeti odluku, na jednoj od narednih sjednica, o zahtjevima podnosioca prijave za podizanje ograde oko sedam lokacija i za rekonstrukciju sedam džamija.

B. Podnosilac prijave

122. Podnosilac ostaje pri svojim žalbenim navodima i dalje tvrdi da ne raspolaže efikasnim pravnim lijekom kojim bi se mogle otkloniti navedene povrede. Tačno je da se u toku upravnog spora može razmatrati zakonitost konačnog upravnog akta pred nadležnim sudom. Ipak, kako u predmetu podnosioca prijave ne postoji nijedan konačan akt, ovaj pravni lijek se ne može efikasno koristiti. Podnosilac prijave ne raspolaže ni efikasnim pravnim lijekom protiv "ćutanja administracije". Pošto se opštinskom odlukom od 27. marta 1997. kojom se mijenja i dopunjava odluka o nacrtu regulacionog plana, nastavlja zabrana bilo kakve gradnje, bilo kakvo protivljenje takvoj "šutnji" bi bilo odbačeno. Na kraju, podnosilac prijave se također poziva na svoj položaj u oblasti Banja Luke, zbog kojeg bi ishod bilo kakvog spora, navodno, bio unaprijed predvidiv. Posebno, bilo kakav zahtjev za rekonstrukciju Ferhadije koji bi bio podnesen nakon izmjena i dopuna naznačenih u kopiji katastarskog plana od 6. novembra 1996., bio bi odbačen kao neosnovan, zbog toga što se ovim dokumentom više ne dokazuje ranije postojanje te

džamije.

123. Podnosilac prijave podvlači da su vlasti imale zakonsku obavezu da poduzmu mjere za zaštitu njegovih džamija i lokacija, pošto su to većinom kulturni objekti, zaštićeni prema članovima 7(2) i 46. Zakona o zaštiti i korištenju kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, iz 1985.

124. Podnosilac prijave sumnja da je cilj procesa pravljenja nacrtu regulacionog plana za dijelove Banja Luke, da promijeni namjenu lokacija uništenih džamija. Odredbe Zakona o uređenju prostora, Republike srpske iz 1996. ne postavljaju nikakav rok unutar kojeg regulacioni plan mora biti usvojen. Definicija ovog prostora kao "rezervisanog" mogla bi se protegnuti na neodređeno vrijeme.

VI MIŠLJENJE DOMA

A. Prihvatljivost

1. Nadležnost *ratione personae*

125. Prije razmatranja merituma predmeta Dom mora odlučiti da li da prihvati predmet uzimajući u obzir kriterije prihvatljivosti date u članu VIII Sporazuma. Prema članu VIII(1) Sporazuma, Dom će primati, od bilo koje Strane ili osobe, ne-vladine organizacije, ili grupe pojedinaca koji tvrde da su "žrtve" povreda bilo koje od Strana, prijave koji se tiču navodnih ili očiglednih povreda ljudskih prava koje obuhvata član 11(2) Sporazuma.

126. Postojeći status podnosioca prijave, kao pravnog lica, u principu mu daje kvalifikaciju da djeluje kao ne-vladina organizacija unutar značenja člana VIII(1) Sporazuma. Ipak, Dom mora razjasniti da li podnosilac prijave može tvrditi da je "žrtva" u vezi sa navedenim povredama. Tužena strana nije postavila prigovor u smislu da podnosilac prijave nema takav status.

127. Dom je smatrao da registrovano udruženje ne može samo po sebi biti smatrano "žrtvom" unutar značenja člana VIII (1) Sporazuma, kada se predmet tiče navodnih povreda proceduralnih i imovinskih prava pojedinih članova udruženja i kada Domu nije dostavljena punomoć kojom bi jedan ili više članova ovlastili udruženje da djeluje u njihovo ime pred Domom (*Udruženje građana penzionera u Federaciji Bosne i Hercegovine protiv Federacije Bosne i Hercegovine*, Predmet br. CH/98/736, odluka od 13. oktobra 1998., tačke 10. - 11. Odluke i izvještaji 1998.).

128. U ovom predmetu podnosilac prijave navodi, *inter alia*, diskriminaciju svojih članova u uživanju njihovih prava na slobodu vjeroispovijesti, kako je to garantovano, između ostalih važećih odredbi, članom 9. Konvencije. Evropska komisija za ljudska prava je došla do zaključka da je crkveno tijelo ili udruženje sa religioznim i filozofskim ciljevima, može da posjeduje i vrši prava sadržana u članu 9. i da u stvarnosti djeluje u ime svoga članstva (vidi *Chapell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka od 14. jula 1987. Odluke i izvještaji Evropske komisije za ljudska prava br. 53, str. 241, 246; *X. i Crkva Scientologa protiv Švedske*, odluka od 5. maja 1979., Odluke i izvještaji Evropske komisije za ljudska prava br. 16 str. 68, 70).

129. Dom primjećuje da je prema članu 1. svoga Ustava, podnosilac prijave nezavisna

vjerska zajednica kojoj između ostalih pripadaju svi Muslimani u BiH. Dom stoga zaključuje da, u smislu člana VIII(1) Sporazuma, podnosilac prijave može legitimno tvrditi da ima status "žrtve" pojavljujući se u ime svojih članova u Banja Luci, čije postojanje nije sporno.

130. Podnosilac prijave se nadalje žali na povredu prava na mirno uživanje posjeda. Dom smatra da ova žalba nije podnesena u ime muslimanskih vjernika pojedinaca, nego da ju je podnijela Islamska zajednica po svom vlastitom pravu, koja prema domaćem zakonodavstvu ima status pravnog lica I koja može posjedovati imovinu (vidi tačku 82. gore). Iz ovog razloga, podnosilac također može tvrditi da ima status "žrtve" u vezi sa navodnom povredom njegovih prava prema članu 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju.

131. Slijedi da podnosilac prijave također može tvrditi da ima status "žrtve" navedene diskriminacije u uživanju gore pomenutih prava. Prema tome, podnosilac prijave ispunjava uslove "žrtve" unutar značenja člana VIII(1) Sporazuma. Prijava je stoga u skladu *ratione personae* sa Sporazumom unutar značenja člana VIII(2)(c).

2. Nadležnost *ratione temporis*

132. Prema članu VIII(2)(c) Sporazuma, Dom će odbiti svaku prijavu za koju smatra da nije u skladu sa Sporazumom. Dom stoga mora razmotriti pitanje do koje je mjere on nadležan *ratione temporis* da razmatra ovaj predmet, imajući na umu da su neke od povreda nastale prije stupanja na snagu Sporazuma od 14. decembra 1995. U predmetu *Matanović* (Dom za ljudska prava, *Matanović protiv Republike Srpske*, predmet br. CH/96/1, Odluka o prihvatljivosti od 13. septembra 1996., Odluke 1996-97), Dom je smatrao da je, u skladu sa opšte prihvaćenim principima međunarodnog prava, izvan nadležnosti Doma *ratione temporis*, da odlučuje da li su događaji koji su se desili prije stupanja na snagu Sporazuma 14. decembra 1995. prouzročili povrede ljudskih prava. Dokazi koji se odnose na takve događaje mogu, ipak, biti relevantni kao pozadina događaja koji su se desili nakon stupanja na snagu Sporazuma. Nadalje, ukoliko se podnosilac prijave žali na nastavljenu povredu svojih prava i nakon 14. decembra 1995. predmet može potpadati unutar nadležnosti Doma *ratione temporis* (vidi *Bastijanović protiv Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine*, Predmet br. CH/96/8, odluka od 4. februara 1997., Odluke 1996-97).

133. Podnosilac prijave je naveo da su vlasti tužene Strane bile odgovorne, ili su dozvolile uništavanje 15 džamija u Banja Luci tokom 1993. godine, kao i za ubijanje, protjerivanje i raseljavanje Muslimana u regiji, prije stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma. Pošto su se ovi događaji desili prije 14. decembra 1995., slažući se sa tuženom Stranom, Dom nalazi da su oni kao takvi izvan nadležnosti Doma *ratione temporis*.

134. Podnosilac prijave je dalje naveo da su vlasti Banja Luke spriječile preostale Muslimane u Banja Luci da obavljaju vjerske obrede u odgovarajućim uslovima kao su to činili prije rata. Muslimani nemaju javne pozive na molitvu mujezina i ograničeni su na molitvu u uredima Islamske zajednice. Sahrana banjalučkog Muftije na lokaciji džamije Ferhadija je bila zabranjena. Pored toga, podnosilac prijave navodi da su lokalne vlasti propuštale da zaštite njegove članove od napada, provokacija i drugih uznemiravanja tokom molitvi i sahrana. Podnosilac prijave je dalje naveo da su vlasti Banja Luke bile odgovorne za uništavanje ostataka džamija koje se desilo nakon 14. decembra 1995.,

posebno za događaje od 16. - 18. oktobra 1996. Na kraju, podnosilac prijave je naveo da odbijanje njegovih zahtjeva od strane vlasti Opštine Banja Luka, za rekonstrukciju sedam džamija i za podizanje ograda oko lokacija porušenih džamija, predstavlja povredu njegovih prava prema Sporazumu.

135. Dom zapaža da se gore pomenute žalbe odnose na brojne događaje, koji, posmatrani u cjelini, navodno čine obrazac kontinuirane diskriminacije članova podnosioca prijave u Banja Luci. U smislu člana VIII(2)(c) Sporazuma, Dom je zato nadležan, *ratione temporis*, da razmatra navodnu diskriminaciju, u mjeri, u kojoj je ona nastavljena nakon 14. decembra 1995. Postupajući tako, Dom može također uzeti u obzir, kao pozadinu, događaje prije ovog datuma (vidi, npr. *Eraković protiv Federacije Bosne i Hercegovine*, Predmet br. CH/97/42, odluka od 15. januara 1999, tačka 37.).

136. Dom se također smatra nadležnim, *ratione temporis*, da razmatra odvojeno navodnu povredu imovinskih prava podnosioca prijave, u mjeri, u kojoj se ona dogodila ili nastavila nakon 14. decembra 1995.

3. *Lis alibi pendens*

137. Prema članu VIII (2)(b) Sporazuma, Dom se neće baviti prijavom koja je suštinski ista kao i pitanje koje je Dom već razmatrao, ili je već podnesena u nekom drugom postupku međunarodne istrage ili rješavanja. Osim toga, prema članu VIII(2)(d) Sporazuma, Dom može odbaciti ili odložiti daljnje razmatranje predmeta, ako se on tiče stvari koja je u postupku pred bilo kojim međunarodnim tijelom za ljudska prava koje je odgovorno za rješavanje prijava ili donošenje odluka u predmetima, ili bilo kojom Komisijom uspostavljenom Aneksima Opšteg okvirnog sporazuma. Tužena Strana nije napravila nikakav prigovor zasnovan na ove dvije odredbe Sporazuma.

138. Dom primjećuje daje, povodom zahtjeva podnosioca prijave iz jula 1997. (vidi tačku 45. gore), pitanje uništavanja i moguće rekonstrukcije džamija u Banja Luci u izvjesnoj mjeri razmatrala i Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika koja je uspostavljena po Aneksu 8 Opšteg okvirnog sporazuma. Mandat ove Komisije je da odlučuje o zahtjevima za proglašavanje pojedinih dobara nacionalnim spomenicima. Ona je proglasila zaštićenom lokaciju džamije Ferhadija i preporučila vlastima tužene Strane da zaštite potpuno uništene lokacije kulturnih i vjerskih spomenika od istorijske važnosti. Komisija je izričito preporučila da se ova zaštita ostvari zasađivanjem žive ograde oko tih lokacija.

139. Dom zaključuje da se ni odluka Komisije uspostavljene Aneksom 8, da proglasi lokaciju džamije Ferhadije zaštićenom, niti njena preporuka tuženoj Strani, ne odnosi direktno na pitanje koje je pred Domom, naime, da li su prekršena neka od prava podnosioca prijave prema Sporazumu. Ni Aneksom 8 nije data nikakva nadležnost Komisiji da se bavi navodnim povredama prava zaštićenih Sporazumom.

140. Dom stoga nalazi da poduzeti koraci Komisije uspostavljene Aneksom 8 u vezi lokacija uništenih džamija, ne sprječavaju Dom da razmatra žalbe podnosioca prijave koje se odnose na prava i slobode garantovane Sporazumom. Nadalje, čak i ako su ova pitanja mogu biti u postupku pred Komisijom za očuvanje nacionalnih spomenika, Dom ne smatra da je odgovarajuće odbaciti ili odgoditi dalje razmatranje ove prijave.

141. Iz ovog slijedi da su, u mjeri u kojoj Dom smatra da dio prijave spada unutar

njegove nadležnosti *ratione temporis*, ispunjeni uslovi prihvatljivosti postavljeni u članu VIII(2)(b) i (d) Sporazuma.

4. Zahtjevi za iscrpljivanje domaćih pravnih lijekova

142. Prema članu VIII(2)(a) Sporazuma, Dom mora također razmotriti da li postoje djelotvorni pravni lijekovi i da li je podnosilac prijave pokazao da su oni iscrpljeni. Primjenom odgovarajuće odredbe u članu 26. Konvencije (sada član 35 Konvencije izmijenjen i dopunjen Protokolom 11 uz Konvenciju), Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *Akdivar i drugi protiv Turske*, naveo sljedeće:

"Prema članu 26. podnosilac prijave bi trebao imati normalan pristup pravnim lijekovima koji su na raspolaganju i dovoljni da pruže zadovoljštinu u pogledu navedenih kršenja. Postojanje ovih pravnih lijekova mora biti dovoljno sigurno ne samo u teoriji nego i u praksi, a ukoliko to nije slučaj, nedostajala bi im neophodna pristupačnost i djelotvornost... (vidi, presuda od 16. septembra 1996. Izvještaji 1996-IV, str. 1192, tačka66.)."

143. Evropski sud je također naveo da je u primjeni pravila neophodno uzeti realno u obzir, ne samo postojanje formalnih pravnih lijekova u pravnom sistemu Strane potpisnice o kojoj se radi, nego isto tako i opštii pravni i politički kontekst u kojima oni djeluju, kao i lične okolnosti podnosioca prijave (ibid., tačka 69.).

144. Dom je već utvrdio da ovi principi moraju biti uzeti u obzir kada se razmatra da li su domaći pravni lijekovi iscrpljeni u smislu člana VIII(2)(a) Sporazuma (vidi, npr. *Blentić protiv Republike Srpske* , predmet br. CH/96/17, odluka od 3. decembra 1997. tačke 19. - 21., sa daljim pozivanjem, Odluke 1996-97).

145. U ovom predmetu, Dom smatra da je ustanovljeno da je podnosilac prijave, nakon različitih incidenata, zahtijevao preko svojih članova u Banja Luci da lokalna policija poduzme mjere u smislu zaštite prava podnosioca prijave i prava njegovih članova, kako je garantovano Sporazumom. Ovi incidenti su uključivali napad i uznemiravanje vjernika tokom molitvi i sahrana, i oštećivanje imovine podnosioca prijave. Nema indikacija da je policija iscrpno i efikasno istražila bilo koji od ovih incidenata u smislu identifikacije počinitelja.

146. Dom dalje primjećuje da je podnosilac prijave, 3. marta 1997., tražio dozvolu od Opštine Banja Luka, za ponovnu izgradnju sedam od 15 džamija. U isto vrijeme, podnosilac prijave je tražio dozvolu da podigne ograde oko ovih sedam lokacija. Ovaj zahtjev je bio upućen nakon ukidanja trogodišnje zabrane gradnje, koja je proistekla iz odluke Opštine od 18. februara 1994. o izradi regulacionog plana za određena područja, koji uključuje, *inter alia*, lokacije ranije pomenutih sedam džamija. Podnosilac prijave nije nikad primio formalni odgovor na ovaj zahtjev. Nadalje, 27. marta 1997., Opštinska skupština je izmijenila i dopunila svoju odluku od 18. februara 1994. i rezervisala relevantna područja za svrhu koja nije naznačena. Dom primjećuje da, prema članovima 8. i 9., Zakona Republike Srpske o uređenju prostora, takvom odlukom izazvana zabrana gradnje, ostaje na snazi.

147. Pored toga, podnosilac prijave tvrdi da je tražio, u svrhu održavanje vjerskih službi, dozvolu da koristi zgradu koja mu je pripadala prije nacionalizacije dijela

njegove imovine 1958. godine. Podnosilac prijave nije navodno primio nikakav odgovor.

148. U ranijim predmetima Dom je smatrao da je na tuženoj Strani teret dokaza koji bi uvjerio Dom u postojanje dostupnog pravnog lijeka, i u teoriji i u praksi (vidi npr., *Čegar protiv Federacije Bosne i Hercegovine*, Predmet br. CH/96/21, odluka o prihvatljivosti od 11. aprila 1997., tačka 12. Odluke 1996.-97.,). U datom predmetu, tužena Strana nije postavila pitanje iscrpljivanja domaćih pravnih lijekova.

149. Prema informacijama kojima raspolaže, Dom ne može smatrati da je ustanovljeno da je djelotvoran pravni lijek bio ili je trenutno na raspolaganju podnosiocu prijave, a kojim bi se mogle ispraviti navedene povrede. Dom stoga zaključuje da je ispunjen uslov prihvatljivosti iz člana VIII(2)(a) Sporazuma.

5. Zaključak

150. Sve u svemu, Dom zaključuje da, u dijelu u kojem se podnosilac prijave žali na uništavanje njegovih 15 džamija u Banja Luci tokom 1993. i na ubijanje, protjerivanje i raseljavanje Muslimana u regiji, prije stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma, prijava mora biti proglašena neprihvatljivom prema članu VIII(2)(c) pošto je nespojiva *ratione temporis* sa Sporazumom. Dom stoga zaključuje da su preostale žalbe podnosioca prijave prihvatljive.

B. Meritum

151. Prema članu XI Sporazuma Dom mora postaviti pitanje da li ovaj predmet otkriva da je tužena Strana prekršila svoje obaveze prema Sporazumu. Član I Sporazuma predviđa da će Strane osigurati svim osobama pod svojom nadležnošću najviši nivo međunarodno priznatih Ijudskih prava i osnovnih sloboda, uključujući i prava i slobode propisane u Evropskoj konvenciji za zaštitu Ijudskih prava i osnovnih sloboda i njenim Protokolima i drugim međunarodnim sporazumima nabrojanim u Dodatku Sporazuma.

152. Prema članu II Sporazuma, Dom ima nadležnost da razmatra (a) navodne ili očigledne povrede Ijudskih prava kao što je propisano u Konvenciji i njenim Protokolima i (b) navodnu i očiglednu diskriminaciju u uživanju prava i sloboda predviđenih u 16 međunarodnih sporazuma navedenih u Dodatku (uključujući i Konvenciju), gdje se navodi ili se čini da je takvu povredu počinila jedna od Strana potpisnica, uključujući i bilo kojeg zvaničnika ili organ Strana, Kantone, Opštine ili pojedince koji nastupaju u ime takvog zvaničnika ili organa.

153. Dom je, u predmetu *Hermas protiv Federacije Bosne i Hercegovine* (Predmet br. CH/97/45, odluka o prihvatljivosti i meritumu od 16. januara 1998., tačka 82. Odluke i izvještaji 1998.), smatrao da je zabrana diskriminacije centralni cilj Opšteg okvirnog sporazuma kojem Dom mora dati naročitu važnost. Dom će zato prvo razmatrati da li je tužena Strana povrijedila Sporazum diskriminacijom članova podnosioca prijave u uživanju njihovog prava na slobodu vjeroispovijesti.

1. Diskriminacija u uživanju prava na slobodu vjeroispovijesti garantovanog članom 9. Konvencije

154. Podnosilac prijave navodi diskriminaciju koja se dijelom odnosi na slobodu

vjeroispovijesti njegovih članova, a dijelom na njegova vlastita imovinska prava. Dom je razumio da podnosilac prijave navodi kako diskriminacija u uživanju ovog posljednjeg prava, direktno utiče na mogućnost njegovih članova u Banja Luci da ispoljavaju svoju slobodu vjeroispovijesti. Stoga bi u razmatranju da li je došlo do diskriminacije u uživanju prava na slobodu vjeroispovijesti, bilo neprirodno isključiti imovinske aspekte predmeta.

155. Dom će razmatrati ove navode diskriminacije prema članu II(2)(b) Sporazuma u vezi sa članom 9. Konvencije koji glasi kako slijedi:

"1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere; ovo pravo uključuje slobodu na promjenu vjere ili uvjerenja, i slobodu, bilo kao pojedinac ili u zajednici sa drugima i privatno ili javno, da ispoljava svoju vjeru ili uvjerenje, u služenju, podučavanju, praktikovanju i poštivanju.

2. Sloboda ispoljavanja nečije vjere ili uvjerenja će biti samo pod takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i neophodna su u demokratkom društvu u interesima javne sigurnosti, za zaštitu javnog reda, zdravlja i morala, ili za zaštitu prava i sloboda drugih."

156. U razmatranju pitanja da li postoji diskriminacija suprotno Sporazumu, Dom se prisjeća prakse Evropskog suda za ljudska prava u pogledu člana 14. Konvencije, UN Komiteta za ljudska prava u pogledu članova 2. i 26. Ugovora i drugih međunarodnih sudova i posmatračkih tijela. Članom 14. Konvencije i članom 2. propisano je da će uživanje prava i sloboda navedenih u pojedinim sporazumima biti osigurano bez diskriminacije po bilo kom osnovu. Članom 26. Ugovora ide se i dalje i garantuje nezavisno pravo na jednakost pred zakonom, jednaku zaštitu zakona, zabranu diskriminacije i zaštitu od diskriminacije. Evropski sud i Komitet za ljudska prava su dosljedno nalazili za potrebno da se ustanovi da li je podnosilac prijave bio tretiran drugačije od ostalih, u istim ili relevantno sličnim situacijama. Bilo kakav različit tretman bi se smatrao diskriminatornim, ukoliko ne bi imao razumno i objektivno opravdanje, to jest, ukoliko ne stremlje legitimnom cilju ili ukoliko ne postoji razumna proporcionalna veza između korištenih sredstava i cilja koji se želi postići. Na tuženoj Strani leži poseban teret da opravda različit tretman zasnovan na bilo kojoj od osnova eksplicitno nabrojanih u relevantnim odredbama, uključujući i vjeru ili nacionalno porijeklo. U prethodnim predmetima Dom je imao isti pristup (vidi gore pomenutu odluku *Hermas*, loc. cit, tačke 86. et seq., i *Kevešević protiv Federacije Bosne i Hercegovine*, odluka od 12. septembra 1998. tačka 92. Odluke i izvještaji 1988.).

157. Vraćajući se na sadašnji predmet, Dom prvo primjećuje da je članom 28. Ustava Republike Srpske zaštićena sloboda vjeroispovijesti i propisano da su vjerske zajednice jednake pred zakonom i mogu slobodno provoditi svoje vjerske aktivnosti i službe. Ipak, istom odredbom se izdvaja Srpska pravoslavna crkva kao "crkva srpskog naroda i drugih naroda pravoslavne vjere" i propisuje da će "Država" pomagati Pravoslavnu crkvu materijalno i sarađivati sa njom na svim poljima. Dom nije pozvan da određuje da li privilegovani tretman koji je dat Srpskoj pravoslavnoj crkvi, sam po sebi predstavlja diskriminatorni tretman prema institucijama ili pojedincima koji ne predstavljaju dio te Crkve. Ipak, manje povoljni uslovi koje Ustav tužene Strane nameće članovima podnosioca prijave, je još jedan element koji treba imati na umu pri razmatranju pitanja da li je postupanje prema njima u cjelini predstavljalo diskriminaciju.

158. Podnosilac prijave navodi, da su njegovi članovi izloženi navodno kontinuiranoj šemi diskriminacije u Banja Luci, gradu sa većinskim stanovništvom srpskog porijekla, gdje kao posljedica toga, članovi podnosioca prijave predstavljaju etničku i vjersku manjinu. Podnosilac prijave smatra lokalne vlasti odgovornim za ovu diskriminaciju i poziva se na ubijanje, protjerivanje i raseljavanje Muslimana i uništavanje njegovih 15 džamija, što se sve desilo prije stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma. Također se spominje uklanjanje ostataka džamija nakon toga, navodno skrnavljenje obližnjih grobalja, kontinuirano odbijanje Opštine da izda dozvolu za rekonstrukciju sedam džamija ili čak i podizanje ograde oko lokacija tih džamija, navodna nemogućnost obavljanja službe i javnog poziva na molitvu, navodni propust lokalnih vlasti da zaštite muslimanske vjernike od napada, provokacija i drugog uznemiravanja tokom molitvi i sahrana i odbijanje davanja dozvole za sahranu rahmetli Muftije Halilovića na lokaciji džamije Ferhadija.

159. Dom je već ograničio svoju nadležnost *ratione temporis* i može samo razmatrati navodnu diskriminaciju u mjeri u kojoj je ona navodno nastavljena nakon 14. decembra 1995. (vidi tačke 132. - 136. gore). Mora se isto tako ispitati da li navodni incidenti nakon tog datuma predstavljaju diskriminaciju koja bi se mogla pripisati tuženoj Strani prema članu 11(2) Sporazuma.

160. Podnosilac prijave navodi, *inter alia*, da je njegovo članstvo u Banja Luci lišeno mogućnosti molitve u adekvatnim prostorima i da nemaju javni poziv na molitvu zbog brige za sigurnost vjernika. Nije osporeno da se trenutno najbliža džamija nalazi u Ključu, oko 80 kilometara od Banja Luke, u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dom također nalazi da je ustanovljeno da su postojeće prostorije za vjernike u Banja Luci neadekvatne za molitvu i da oni nisu u mogućnosti koristiti prostorije koje je podnosilac prijave koristio do 1958. Bez obzira na to, prema raspoloživim dokazima, Dom ne može smatrati da su vjernici bili u potpunosti spriječeni u okupljanju na molitvu nakon 14. decembra 1995. Ipak, navodi podnosioca prijave idu dalje od ovog pitanja.

161. Prije pobližeg razmatranja navedenih radnji i propusta vlasti tužene Strane, Dom smatra za potrebno prisjetiti se obaveza Strana u Sporazumu, da "osiguraju" prava i slobode pomenute u Sporazumu, za sve osobe u okviru njihove nadležnosti. Ovo ne samo da obavezuje Strane da se suzdrže od povreda tih prava i sloboda, nego isto tako, nameće Stranama pozitivnu obavezu da osiguraju i štite ta prava (vidi gore spomenuti predmet *Matanović*, odluka o meritumu od 6. avgusta 1997., tačka 56. Odluke 1996-97, i *Marčeta protiv Federacije Bosne i Hercegovine*, CH/97/41, odluka od 3. aprila 1998., Odluke i izvještaji 1998. str. 92, tačka 65.).

162. Stvarno odbijanje vlasti, da dozvole rekonstrukciju bilo koje od sedam džamija i podizanje ograde oko bilo koje od tih lokacija se bez sumnje može pripisati tuženoj Strani. Dom ne može previdjeti razloge koji leže iza zahtjeva podnosioca prijave u tom smislu. U nekoliko navrata 1993. godine, svih 15 džamija bilo je uništeno tokom policijskog časa, iako sam grad nije bio u ratnoj zoni. Unatoč opetovanom karakteru ovih destruktivnih postupaka, čini se da od strane lokalnih vlasti nije poduzet bilo kakav pokušaj da se oni spriječe, ni bilo kakva zvanična istraga kako bi se pronašli odgovorni za njih. Dvanaest od petnaest džamija sa okolnim objektima, su se nalazile pod izričitom zaštitom vlasti. Od 18. februara 1994. izgradnja na sedam lokacija je zabranjena na period od tri godine, da bi se omogućilo Opštini da napravi novi detaljan plan područja. Od 19.-20. decembra

1995. lokacije su, bez obzira na to, bile izložene skrnavljenju od strane nepoznatih počinitelja, kao i javnim radovima na uklanjanju ostataka grobova, uključujući i njihov podzemni sadržaj. Kada je zabrana gradnje istekla, a u odsustvu bilo kakvog plana za promjenu namjene lokacija, podnosilac prijave je prvo zatražio da dobije dozvolu za zaštitu lokacija postavljanjem ograda, i drugo da mu se dozvoli rekonstrukcija džamija. Ipak, tri sedmice nakon podnošenja zahtjeva, Skupština Opštine je odlučila da rezerviše određena područja koja uključuju te lokacije, iz razloga koji nisu navedeni, postavljajući time novu zabranu gradnje.

163. Dom nalazi da je ustanovljeno da su događaji na lokaciji bivše džamije Ferhadija u oktobru

1996. uključivali rušenje žute zgrade u kojoj je podnosilac prijave koristio stan dok nije oštećen zemljotresom 1969. godine. Događaji iz oktobra 1996. su uključivali i navodno skrnavljenje dijela nadgrobničkih spomenika podnosioca prijave i drugih vjerskih objekata koji su preostali nakon uništavanja same džamije Ferhadija. Dom dalje smatra da je ustanovljeno da su ovi radovi bili izvršeni od strane JKP "Čistoća" po direktnom odobrenju Opštine ili u najmanju ruku, uz prećutno odobravanje lokalnih vlasti. Kao posljedica toga, ovi događaji se mogu pripisati tuženoj Strani, u smislu člana 11(2) Sporazuma.

164. Dom dalje nalazi da je ustanovljeno da su od 19. - 20. decembra 1995., uklonjeni i ostaci nekih drugih uništenih džamija, uključujući i objekte na okolnim grobljima i ograde koje su vjernici bili podigli oko nekih lokacija. Nije se ustanovilo, da su ove mjere poduzete, bilo od strane organa ili zvaničnika tužene Strane, ili od strane pojedinaca sa ovlaštenjem takvog organa ili zvaničnika. Čak i ako je tako, nije dokazano da su vlasti poduzele bilo kakve korake u smislu istrage ovih slučajeva i sprečavanja njihovog ponavljanja.

165. Imajući sve ovo u vidu, prisjećajući se trenutno neuslovnih prostorija za muslimanske vjernike u Banja Luci, i ne sumnjajući da u njihovim očima radovi na lokaciji Ferhadije i upotreba nekih drugih lokacija za odlaganje smeća i za parkiranje predstavljaju kontinuirano skrnavljenje, Dom nalazi da je potrebno da Opština hitno i s razumijevanjem razmotri ovo pitanje, uz formalni odgovor na zahtjev podnosioca prijave od 3. marta 1997. Podnosilac prijave ima pravo - kao i svaka vjerska zajednica - da dobije, kao odgovor na svoje zahtjeve, obrazloženu odluku zasnovanu na poštivanju njegovih osnovnih prava. Dom primjećuje da je u maju 1998. tužena Strana izjavila da će Skupština Opštine donijeti odluku, na jednoj od svojih narednih sjednica, o pojedinim zahtjevima podnosioca prijave. Nikakva odluka u tom smislu nije donijeta, a tužena Strana nije dala nijedan razlog za odgađanje.

166. Dom dalje primjećuje *ex officio* da se trenutno gradi srpska pravoslavna crkva u centru Banja Luke, preko puta Banskog dvora, na mjestu crkve koja je porušena u drugom svjetskom ratu. Izgleda da se ova crkva gradi na području koje nije proglašeno rezervisanim u smislu članova 8. i 9. Zakona RS o prostornom uređenju. Ipak, tužena Strana nije nagovijestila nikakvu objektivnu potrebu da odredi, tri sedmice nakon zahtjeva podnosioca prijave od 3. marta 1997., područje koje uključuje lokacije sedam uništenih džamija, rezervisanim površinama, na kojima će zabrana gradnje ostati na snazi sve do usvajanja prikladnog plana, ili do 2002. godine.

167. Iako muslimanski vjernici nisu bili izravno spriječeni da se okupljaju na molitvu, Dom nalazi da je ustanovljeno da su između 19.-20. decembra 1995. i 23. jula 1998., vjernici bili izloženi napadima i provokacijama, prilikom sahrana i tokom molitvi, bez ikakve intervencije lokalne policije. Dom je dalje pronašao (u tački 145. gore) da žalbe podnosioca prijave policiji nisu pokrenule nikakvu odgovarajuću istragu, u smislu identifikovanja počinitelja.

168. Dom dalje primjećuje da je u martu 1998. Gosp. Bućma, Sekretar za urbanizam Opštine Banja Luka, nagovijestio predstavniku Ombudsmana za ljudska prava da je u februaru 1998. postignut privremeni sporazum sa podnosiocem prijave u smislu da se ogradi lokacija Ferhadije. Sporazum je poslije otkazala Komisija Opštinskog odbora za urbanizam, pošto je, kako je Gosp. Bućma izjavio 25. marta 1998., sporazum navodno otkazan zbog "političke opstrukcije koju su iskazali članovi Komisije". Dokaze koje je prikupila Ombudsman za ljudska prava, tužena Strana nije pobijala.

169. Podnosilac je dalje naveo, bez kontra argumenta tužene Strane, da je u aprilu 1998. gradonačelnik Umičević javno izrazio svoje izričito protivljenje rekonstrukciji džamije Ferhadija. Dom ne može zanemariti ni incidente vezane za javnu raspravu u ovom predmetu (vidi tačke 16-21 gore). Gosp. Bućma i gradonačelnik Umičević su odbili da se pojave na konačnom mjestu održavanja rasprave i time propustili da svjedoče pred Domom. Nadalje, iako nije dao izjavu pod zakletvom, direktor jednog od mjesta gdje je Dom prvobitno namjeravao da održi svoju raspravu, je kao razlog nemogućnosti da obezbijedi taj prostor Domu, naveo pritisak koji je izvršio Ured gradonačelnika Umičevića.

170. Dom smatra da gore pomenuto ponašanje najvišeg zvaničnika opštine Banja Luka i najvišeg zvaničnika u oblasti urbanističkog planiranja, stav koji su oni iskazali prema predmetu podnosioca prijave pred Domom, kao i izjava direktor restorana i Ugostiteljske škole, predstavljaju posredne dokaze koji nagovještavaju da položaj muslimanskih vjernika u većinski srpsko-pravoslavnoj Banja Luci, za njene vlasti i zvaničnike, predstavlja političko pitanje prije nego pitanje slobode vjeroispovijesti.

171. Evropski sud je smatrao da je potreba da se osigura potpuni vjerski pluralizam, neodvojiva karakteristika pojma demokratskog društva. U kontekstu vjerskih mišljenja i uvjerenja, zaštita može biti potrebna da bi se spriječili pa čak i kaznili neprimjereni napadi na objekte vjerskog sadržaja (uporedi: *Otto Preminger-Institut protiv Austrije*, presuda od 20. septembra 1994, Grupa A br. 295-A, str. 17, 19-20. tačke 44. - 49.).

172. U svjetlu gore pomenutih razmatranja, Dom nalazi da je ustanovljeno da su muslimanski vjernici u Banja Luci bili izloženi različitom postupku u odnosu na lokalnu srpsku pravoslavnu većinu. U gore pomenutim izuzetnim okolnostima, teret dokaza leži na tuženoj Strani, da dokaže da je takav postupak bio objektivno opravdan u ime cilja kojem se težilo putem sredstava proporcionalnih tom cilju. Pošto nije ponudila takvo opravdanje, na tuženoj je Strani, da pokaže da su, nakon različitih zahtjeva i žalbi podnesenih od strane podnosioca prijave, njeni organi poduzeli potrebne korake da zaštite članstvo podnosioca prijave u Banja Luci, od takvih diskriminatornih postupaka.

173. Pošto ne postoji razumno i objektivno opravdanje za različito postupanje, Dom zaključuje da su banjalučke vlasti bile, ili aktivno uključene, i/ili pasivno tolerisale, diskriminaciju muslimanskih vjernika zbog njihovog vjerskog i etničkog porijekla.

Ovakvo ponašanje lokalnih vlasti je predstavljalo, i predstavlja, ometanje prava muslimanskih vjernika na slobodu vjeroispovijesti, kao što je definisano u Konvenciji, iz razloga, i u opsegu, koji je sveukupno uzevši, jasno diskriminatoran. Uz to, takav stav može samo obeshrabititi druge članove podnosioca prijave, a posebno izbjeglice i raseljena lica, da se vrate na područje Banja Luke. Slijedi da je tužena strana propustila da ispuni svoju obavezu prema Sporazumu, da poštuje i osigura pravo na slobodu vjeroispovijesti bez ikakve diskriminacije.

174. Prije razmatranja da li je postojala diskriminacija podnosioca prijave u pogledu uživanja vlasničkih prava, Dom će također razmotriti da li je postojala povreda slobode vjeroispovijesti članova podnosioca prijave, posmatrana odvojeno od aspekta diskriminacije.

2. Član 9. Konvencije izdvojeno

175. U razmatranju predmeta prema članu 11(2)(a) Sporazuma u vezi sa članom 9. Konvencije izdvojeno, Dom će uzeti u obzir činjenice i posredne dokaze na kojima je zasnovao svoje zaključke o diskriminaciji u uživanju tog prava od strane članova podnosioca prijave. U svrhu svog ispitivanja prema članu 9. odvojeno, Dom će se ograničiti na one navode za koje smatra da se mogu razmatrati isključivo prema ovoj odredbi.

176. Dom podsjeća da je sloboda zaštićena članom 9. jedna od osnova "demokratskog društva" unutar značenja Konvencije. Ona je, u svojoj vjerskoj dimenziji, jedan od najvitalnijih elemenata u stvaranju identiteta vjernika i njihovog koncepta života, ali isto tako predstavlja vrijednost i za ateiste, agnostike, skeptike i neopredijeljene. Pluralizam koji je neodvojiv od demokratskog društva, i koji je skupo plaćen tokom stoljeća borbe, zavisi od nje. (vidi Evr. sud za Lj. p., *Kokkinakis protiv Grčke* , presuda od 25. maja 1993. Serija A br. 260-A str. 17, tačka 31.). Evropska komisija za ljudska prava je smatrala da se sistem državne crkve, ne može sam po sebi smatrati kršenjem člana 9. Konvencije, pod uslovom da on uključuje posebno osiguranje slobode vjeroispovijesti pojedinca (vidi Darby protiv Švedske, Izvještaj Evr. komisije za Lj. p. od 9. maja 1989. Serija A br. 187, str 17-18. tačka 45.). Evropski sud je naglasio, ipak, da pravo na slobodu vjeroispovijesti, kako je garantovano Konvencijom, isključuje bilo kakvo diskreciono pravo Države, da odlučuje da li su vjerska uvjerenja ili sredstva koja se koriste za izražavanje takvih uvjerenja, legitimna (vidi Evr. sud za Lj. p. *Manoussakis protiv Grčke*, presuda od 26. septembra 1996. Izvještaji o presudama i odlukama 1996-IV, fasc. 17, tačka 47.).

177. Dok je sloboda vjeroispovijesti, s jedne strane, pitanje svijesti pojedinca, ona također uključuje, s druge strane, slobodu "izražavanja" nečije vjeroispovijesti. Svjedočenje riječima i djelom je nerazdvojivo povezano sa vjerskim uvjerenjima. Način protivljenja ili nepriznavanja vjerskim uvjerenjima i doktrinama, je pitanje koje može uključivati odgovornost Države, to jest, njenu odgovornost da osigura mirno uživanje prava garantovanog članom 9. nosiocima takvih uvjerenja i doktrina. Zaista, u ekstremnim slučajevima, efekat pojedinih metoda protivljenja ili nepriznavanja vjerskih uvjerenja, može biti takav da sprječava one koji imaju takva uvjerenja, da upražnjavaju svoju slobodu da ih imaju i izražavaju. U demokratskim društvima, u kojima koegzistira nekoliko religija unutar jedne i iste populacije, može stoga biti neophodno postaviti ograničenja na ovu slobodu ispoljavanja, da bi se pomirili interesi različitih grupa i

osiguralo da svačije uvjerenje bude poštovano (uporedi gore pomenute *Kokkinakis* presudu loc. cit., tačke 31. i 33. i *Otto Preminger-Institut* loc. cit. str. 17-18, tačka 47.).

178. Na javnoj raspravi podnosilac prijave je također naveo povrede članova 1. - 6. U.N. Deklaracije o eliminaciji svih oblika netolerancije i diskriminacije zasnovane na vjeri ili uvjerenju ("Deklaracija"; U.N. Generalna skupština, rez. 36/55 od 25. novembra 1981.) Ipak, deklaracije Generalne skupštine nisu pravno obavezujuće za države. Čak i da jesu, ova deklaracija se ne bi mogla primijeniti u ovom predmetu, pošto se ona ne nalazi u spisku ugovora u Dodatku Sporazuma. Ipak, deklaracije Generalne skupštine mogu ponuditi putokaz, kako da se tumače pravno obavezujuće konvencije. Član 6. Deklaracije predviđa:

"U skladu sa članom 1. ove Deklaracije, i pod odredbama člana 1., paragraf 3., pravo na slobodu mišljenja, svijesti, vjere ili uvjerenja će uključivati, *inter alia*, sljedeće slobode:

(a) molitve ili okupljanja u vezi sa vjerom ili uvjerenjem, i uspostavljanje i održavanje mjesta za te svrhe...."

179. Iako je istina da članovi podnosioca prijave u Banja Luci nisu bili potpuno spriječeni da molitvom izražavaju svoja vjerska uvjerenja, mora se dokazati da je bilo opravdano svako ograničenje njihovog prava na slobodu vjeroispovijesti u smislu člana 9(2) Konvencije. Da bi to opravdanje bilo prihvaćeno, takvo ograničenje bi trebalo biti propisano zakonom i neophodno u demokratskom društvu zbog slijeđenja jednog ili više legitimnih ciljeva nabrojanih u članu 9(2). U procjeni neophodnosti slijeđenja takvog cilja, stranama potpisnicama Konvencije je data određena sloboda procjene. Ipak, pri određivanju granice takve slobode, Dom mora voditi računa o onome o čemu je ovdje riječ, naime o potrebi da se osigura istinski vjerski pluralizam, neophodna crta pojma demokratskog društva. Toj potrebi se mora dati značajna težina, kada se radi o procjenjivanju da li je ograničenje bilo proporcionalno legitimnom cilju kojem se težilo (vidi gore pomenutu *Manoussakis* presudu loc. cit. tačka 44.).

180. Podnosilac je naveo da muslimansko stanovništvo Banja Luke nema adekvatan prostor za molitvu. Nadalje, zbog propusta lokalnih vlasti da zaštite muslimanske vjernike od napada, provokacija i drugih uznemiravanja tokom molitvi i sahrana, vjernici se plaše za svoju bezbjednost kada ispoljavaju svoju vjeru. Prema dokazima, vjernici, iz bezbjednosnih razloga, održavaju molitve samo jednom dnevno umjesto propisanih pet dnevnih molitvi i nemaju javni poziv na molitvu. Na kraju, opštinske vlasti su odbile da daju dozvolu za sahranu Muftije Halilovića na lokaciji Ferhadije.

181. Dom nalazi da je ustanovljeno da jedino mjesto u Banja Luci na kojem trenutno Muslimani obavljaju molitvu, ne odgovara toj namjeni. Također se čini da je ono potpuno neadekvatno u odnosu na broj vjernika na tom prostoru, pošto mu je kapacitet jedva 200 osoba, u poređenju sa 3,000 do 4,000 Muslimana koji tu žive. Dom je već ustanovio, kad se radi o ranijim događajima, da podnosilac prijave ima pravo da dobije obrazloženu odluku, zasnovanu na poštivanju osnovnih sloboda, kao odgovor na svoje zahtjeve od 3. marta 1997. za dozvolu rekonstrukcije sedam uništenih džamija. Kako stvari danas stoje, propust vlasti da donesu odluku po tim zahtjevima podnosioca prijave predstavlja prećutno odbijanje da se čak i razmotri izdavanje dozvole za rekonstrukciju bilo kojeg od uništenih objekata namijenjenih za božju službu.

182. Dom, podsjećajući također da prema Deklaraciji, pravo na vjeru uključuje pravo na izgradnju prostora za vršenje iste, smatra da gornje odbijanje predstavlja uplitanje u pravo, ili "ograničenje" prava muslimanskih vjernika u Banja Luci da slobodno ispoljavaju svoju vjeroispovijest kako je garantovano članom 9(1). Ostavljajući po strani pitanje da li je ovo uplitanje ili ograničenje "propisano zakonom", Dom ne može naći da je ustanovljeno da je to služilo bilo kom od ciljeva nabrojanih u članu 9(2). Prema tome, postoji povreda člana 9. Konvencije u smislu odbijanja izdavanja dozvole do danas, za rekonstrukciju bilo koje od uništenih džamija.

183. Dom je sljedeće razmatrao da li predmet, uz gornje uplitanje u pravo članova podnosioca prijave prema članu 9., također otkriva propust tužene Strane da kao pozitivnu obavezu, osigura to isto pravo muslimanskim vjernicima u tom gradu. Tužena Strana je izjavila da je nakon 14. decembra 1995. banjalučki Muftija radio slobodno i bio u mogućnosti da vodi vjerske obrede. Dom primjećuje, ipak, da se podnosilac prijave - umjesto da navodi potpunu zabranu svake aktivnosti - žali na sistematske propuste vlasti, da zaštite muslimanske vjernike od napada, provokacija, i drugih uznemiravanja tokom molitvi i sahrana, koji su ih izložili strahu i poniženju. Podnosilac prijave se također žali na odbijanje vlasti da dozvole rekonstrukciju džamija i na nemogućnost članova podnosioca prijave da imaju javni poziv na molitvu.

184. U praksi Evropskog suda i Komisije za Ljudska prava, ustanovljeno je, kao i u praksi Doma, da pored obaveze da se ne upliće u uživanje Ljudskih prava i osnovnih sloboda, postoji također i pozitivna obaveza država da zaštite ta prava i slobode (vidi tačku 161. gore). U jednom predmetu koji se odnosio na član 8. Konvencije, Dom je smatrao da su vlasti tužene Strane propustile da poduzmu efikasne, razumne i odgovarajuće mjere da se bave teškoćama koje je izazvao skup ljudi koji su sprečavali povratak podnosioca prijave u njegov dom. Policija je ostala potpuno pasivna, i nije bilo pokušaja da se krivično gone oni koji su bili odgovorni za ovu opstrukciju. Takva situacija nije bila u skladu sa vladavinom zakona i stoga je povrijedila član 8. Nadalje, u kontekstu prava na slobodu okupljanja prema članu 11. Konvencije, Evropski sud je smatrao da država ima pozitivnu obavezu da poduzme razumne i odgovarajuće mjere za zaštitu zakonitih demonstracija od nasilja od strane protivnika demonstracija, iako vlasti ne mogu garantovati uspješan ishod i imati široku slobodu u izboru sredstava koja će koristiti (vidi gore pomenutu odluku *Blentić*, loc. cit., tačke 28-29 sa daljim pozivanjem).

185. Detaljni uslovi pozitivne obaveze da se osigura sloboda vjeroispovijesti zavise od okolnosti. U okolnostima ovog predmeta, ipak, Dom smatra da nadležne vlasti imaju obavezu da uzmu u obzir trenutno loše stanje kada se radi o Muslimanskoj zajednici u Banja Luci, i kako je do toga došlo. Posebno, Muslimani iz Banja Luke su suočeni sa situacijom da su sve njihove džamije bespravno srušene, ogromna većina njihove zajednice raseljena, a opšte je uvjerenje da su se dogodile i druge masivne povrede njihovih osnovnih prava. Od završetka rata, nastavljene su manifestacije neprijateljstva protiv pripadnika muslimanske zajednice, kao što je detaljnije navedeno u drugim dijelovima ove odluke. Niko ko ima dužnost da osigura slobodu vjeroispovijesti, ne može i ne smije ignorisati ovu situaciju. Moralo bi biti jasno svakoj vlasti koja zaista brine za prava i slobode svojih građana, da će takva situacija proizvesti klimu straha koja će obeshrabrivati slobodno ispoljavanje vjere. Dokazi koje je Dom saslušao potvrđuju postojanje takve klime, koja obeshrabruje, na primjer, javni poziv na molitvu. U takvoj situaciji, obaveza je vlasti, prema članu 9. Konvencije, da hitno poduzmu djelotvorne, razumne i odgovarajuće mjere, da otklone klimu straha i dozvole obavljanje vjerskih

obreda svim građanima u istinskoj slobodi. U ovom predmetu to podrazumijeva da su one trebale, u međuvremenu, pozitivno i hitno razmotriti sve zahtjeve za rekonstrukciju uništenih džamija i za zaštitu lokacija i svih ostataka preostalih objekata. Takvi zahtjevi su trebali biti odbijeni ili odgođeni samo iz razloga najhitnije društvene potrebe. Dom ne nalazi dokaze bilo kakve potrebe u tom smislu.

186. Dom teško može naći ekstremniji način na koji se mogu onemogućavati vjerska uvjerenja, nego što je fizičko nasilje, kao što je kamenovanje vjernika koji učestvuju u sahranama i provokacija neovlaštenim upadanjem u vjerske prostorije sa ciljem prekidanja molitve. Dom je već ustanovio da je pri takvim slučajevima policija ostajala pasivna, i da naknadne pritužbe podnosioca prijave nisu pokrenule nikakvu mjerodavnu istragu u smislu identifikacije onih koji su bili odgovorni za počinjeno. (vidi tačku 145. gore). Nije pokazano ni da su vlasti poduzele bilo kakve druge korake da zaštite muslimanske vjernike od neprijateljstava tokom molitvi i sahrana. Što se tiče odbijanja vlasti da daju dozvolu za sahranu Muftije Halilovića na lokaciji džamije Ferhadija, Dom ne treba da razmatra samu odluku. Dovoljno je primijetiti da povodom smrti Muftije, vjernici nisu bili u mogućnosti da se skupe na mirnu molitvu zato što ih vlasti nisu zaštitile od upada neželjenih lica.

187. Dom zaključuje da su gore pomenuti incidenti usmjereni protiv muslimanskih vjernika tokom molitvi i sahrana, kao i odbijanje dozvole za rekonstrukciju džamija i podizanje ograda oko lokacija uništenih džamija, rezultat propusta vlasti tužene Strane da osigura tim vjernicima pravo da slobodno ispoljavaju svoju vjeru.

188. Sve u svemu, Dom je ustanovio povredu člana 9. Konvencije, dijelom zbog neopravdanog uplitanja tužene Strane u pravo garantovano tom odredbom, a dijelom zbog propusta tužene Strane da osigura to isto pravo.

3. Član 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju (pravo na imovinu), posmatran izdvojeno i kao pitanje diskriminacije

189. Dom je dalje razmatrao predmet prema članu 11(2) (a) i (b) Sporazuma u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju. Opet će se pozivati na činjenice i posredne dokaze na kojima je zasnovao svoje nalaze o diskriminaciji u uživanju prava na slobodu vjeroispovijesti zaštićene *inter alia* članom 9. Konvencije (vidi tačke 154 - 173.). Za svrhu svog razmatranja po članu 1. Protokola br. 1 Dom će se ograničiti na one navode za koje smatra da ih treba razmatrati isključivo po ovom članu.

Član 1. Protokola br. 1 glasi:

"Svako fizičko i pravno lice ima pravo na mirno uživanje svog posjeda. Niko neće biti lišen svog posjeda izuzev u javnom interesu i pod uslovima predviđenim zakonom i opštim principima međunarodnog prava.

Prethodne odredbe neće, ipak, utjecati na bilo koji način na pravo Države da primjeni takve zakone ukoliko smatra neophodnim kontrolu korištenja imovine u skladu sa opštim interesom ili da obezbijedi plaćanje poreza ili drugih doprinosa ili kazni."

190. Član 1. Protokola br. 1 sadrži tri pravila. Prvo je opšti princip mirnog uživanja posjeda. Drugo pravilo pokriva lišavanje posjeda i podvrgava ga zahtjevima javnog interesa i uslovima propisanim zakonom. Treće pravilo se bavi kontrolom korištenja

imovine prema zahtjevima opšteg interesa i domaćeg prava. Mora se odrediti u pogledu svih ovih situacija, da li je postavljena pravična ravnoteža između zahtjeva javnog interesa zajednice i zahtjeva zaštite osnovnih prava pojedinačnog podnosioca prijave (vidi, npr. gore pomenutu odluku *Blentić*, loc. cit. str 89. - 90. tačke 31-32). Iako strane potpisnice Sporazuma uživaju široku slobodu odlučivanja u procjenjivanju šta je opšti interes, ta procjena ne smije biti bez ikakave razumne osnove. (vidi Evr. sud za Lj. p. *James i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 21. februara 1986. Serija A br. 98. str 32. tačka 46.). U procjeni da li je podnosilac prijave morao nositi "pojedinačan i prevelik teret", također je važno da li je on imao mogućnost efikasnog pobijanja mjera poduzetih protiv njega (vidi *Hentrich protiv Francuske* presuda od 22. septembra 1994. Serija A br. 296-A str 21, tačka 49.).

191. Da bi se pozvao na pravo prema članu 1. Protokola br. 1, u pogledu nekretnina, od podnosioca se može tražiti da dokaže da je bio titular vlasništva imovine o kojoj se radi, ili, ako nema dokument o vlasništvu, da je vlasništvo bilo uspostavljeno putem dugog neosporenog posjeda i korištenja (uporedi: Evr. sud za Lj.p. *Sveti manastiri protiv Grčke*, presuda od 9. decembra 1994. Grupa A, br. 301-A, str.32., paragrafi 58-60). Ipak, osim prava *in rem*, različita ekonomska dobra *in personam* mogu se također smatrati "posjedom" pošto potpadaju unutar opsega zaštite člana 1 Protokola br. 1. (vidi npr. *M.J. protiv Republike Srpske*, CH/96/28, odluka od 7. novembra 1997. tačka 32. Odluke 1996-97). Tako, termin "posjed" unutar značenja člana 1. Protokola br. 1 može uključivati prava koja nisu priznata kao "imovinska prava" u domaćem zakonu ugovorne Strane.

192. U ovom predmetu, Dom nalazi da je ustanovljeno da je tokom nacionalizacije u tadašnjoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, zemljište na kom se nalazilo 15 džamija, bilo nacionalizovano. Džamije, nadgrobni spomenici i turbeta su ostali imovina podnosioca prijave. Podnosiocu prijave je također dozvoljeno korištenje stana na prvom spratu žute zgrade na lokaciji Ferhadije. Dom dalje primjećuje da je, prema članu 40(1) Zakona o građevinskom zemljištu koji je na snazi od 1986. (vidi tačke 86-88 gore), podnosilac prijave zadržao pravo korištenja zemljišta na lokacijama uništenih džamija dok su postojale zgrade izgrađene na njima.

193. Dalje se čini, da je u novembru 1996. kratko nakon uklanjanja ostataka džamije Ferhadija, ova džamija bila izbrisana iz kopije katastarskog plana k.o. Banja Luka. Ipak, iz drugih predloženih dokaza, i u odsustvu bili kakvog protivargumenta koji bi ponudila tužena Strana, Dom ne može isključiti mogućnost da je pravo korištenja zemljišta na lokacijama uništenih džamija, uključujući i Ferhadiju, još uvijek postojalo u vrijeme stupanja na snagu Sporazuma 14. decembra 1995. i da dalje postoji prema Zakonu o građevinskom zemljištu.

Član 43. Zakona o građevinskom zemljištu dalje predviđa da ako zgrada nije bila eksproprisana nego je uništena višom silom ili odlukom nadležnog organa zbog dotrajalosti, njen vlasnik zadržava prioritarno pravo korištenja zemljišta za izgradnju, pod uslovom da je regulacionim planom predviđena gradnja zgrade nad kojom neko može imati pravo vlasništva. Nije nadležnost Doma *ratione temporis* da utvrđuje odgovornost za uništavanje džamija podnosioca prijave. Ipak, pošto su one bile uništene noću, tokom policijskog sata, ovi su događaji bili izvan kontrole podnosioca prijave. Nadalje, pravna definicija ovog termina kojaje bila u upotrebi u bivšoj Jugoslaviji, izgleda da ne isključuje da se pojave kao što su uništavanje džamija podnosioca prijave, mogu smatrati višom silom u smislu člana 43. (vidi tačku 89. gore) Tačno je da član 43.

propisuje sljedeći uslov koji je bitan za ovaj predmet: iako podnosilac prijave uživa, prema članu 40(1), pravo korištenja zemljišta na navedenim lokacijama, njegovo pravo da koristi zemljište za novu gradnju zavisi od toga da li je regulacionim planom ili opštim urbanističkim planom predviđena takva gradnja. Šta god da je sadržaj regulacionog plana koji je na snazi dok se ne donese novi plan prema odluci Opštine iz 1994. koji bi ga zamijenio, Dom podsjeća da je opšti plan, koji je višeg ranga, usvojen već 1975. i ostaje na snazi. Prema svjedočenju vještaka, taj plan ne samo da priznaje postojanje 15 džamija, nego im daje i različite stepene zaštite (vidi tačku 66.). Prema ovim informacijama, Dom smatra da podnosilac prijave, u najmanju ruku, ima prioritarno pravo korištenja lokacija ovih džamija prema članu 43.

195. Bilo na osnovu člana 40. ili člana 43. Zakona o građevinskom zemljištu, Dom smatra da pravo korištenja zemljišta na lokacijama uništenih džamija za gradnju, predstavlja zakonsko pravo sa ekonomskom vrijednošću, koja se može smatrati kao "posjed" podnosioca prijave prema članu 1. Protokola br. 1. Nadalje, Domu izgleda, da je većina lokacija džamija uživala posebnu zaštitu prema Zakonu o kulturnim dobrima (vidi tačku 32. gore). Prema tome, podnosilac prijave je uživao dodatno pravo prema članu 111. ovog Zakona, ako ne da rekonstruiše džamije, onda bar da renovira objekte koji još uvijek postoje na lokacijama.

196. Dom zaključuje da su objekti na zemljištu gdje su se nalazile uništene džamije, kao i druga sredstva, kao što je pravo korištenja zemljišta za gradnju, predstavljali, 14. decembra 1995. "posjede" podnosioca prijave unutar značenja člana 1. Protokola br. 1. Dom mora sljedeće razmotriti da li je tužena Strana ometala ove posjede.

(a) Lišavanje

197. Dom je već ustanovio da nakon 14. decembra 1995. ostaci nekih od džamija koje pripadaju podnosiocu prijave uništeni, a ruševine i stvari sa grobalja uklonjeni. Dom je dalje ustanovio da se ovi incidenti, iako nisu direktno potekli od organa ili zvaničnika Republike Srpske, bez obzira na to, mogu pripisati tuženoj Strani, kao propust u ispunjavanju pozitivne obaveze prema Sporazumu (vidi tačke 162 - 173. gore). Prema članu 1. Protokola br. 1, mora se stoga smatrati da su ovi gore pomenuti događaji imali udjela u lišavanju različitih posjeda podnosioca prijave. U svjetlu ovog nalaza, Dom ne mora, što se tiče ove odluke, utvrđivati da li je rušenje žute zgrade u oktobru 1996. također predstavljalo lišavanje podnosioca prijave njegovog posjeda.

198. Tužena Strana nije ponudila nikakve argumente u smislu da je gore utvrđeno lišavanje bilo u javnom interesu, i pod uslovima predviđenim zakonom. Ni sam Dom ne može naći bilo kakvo opravdanje u tom smislu.

(b) Kontrola korištenja

199. Dom će zatim obraditi prećutno odbijanje Opštine da izda dozvolu podnosiocu prijave da rekonstruiše sedam uništenih džamija. Odbijanje se izgleda temelji na odluci Skupštine Opštine od 27. marta 1997. o rezervisanim površinama koje uključuju lokacije ovih džamija, za buduće namjene, sa rezultatom zabrane gradnje na njima. Dok je promjena namjene lokacija zasnovana na članovima 8. i 9. Zakona o građevinskom zemljištu RS, u odluci se ne spominje namjena za koju su navedene površine rezervisane.

200. Kontrola korištenja o kojoj se radi, nije bila sa ciljem osiguranja plaćanja poreza, drugih doprinosa ili kazni, unutar značenja stava 2. člana 1. Protokola br. 1. Iako tužena

strana nije ponudila nikakve argumente u ovom pogledu, Dom će razmotriti *ex officio* da li bi opšti interes razložno opravdavao odbijanje da se dozvoli rekonstrukcija džamija.

201. Dobro je poznata činjenica da su detaljni urbanistički planovi namijenjeni da spriječe haotičnu izgradnju u prenaseljenim gradskim zonama. Iz to razloga, izgradnja je obično zabranjena dok se takav plan razmatra. U ovom predmetu, Skupština Opštine Banja Luka je donijela odluku 1994. godine da će novi regulacioni plan biti usvojen i da će izgradnja biti zabranjena u datim zonama do, najkasnije, 22. februara 1997.

202. Dom primjećuje da su 15 uništenih džamija i okolna groblja bili stotinama godina stari i imali važnu vjersku i kulturnu vrijednost ne samo za podnosioca prijave i njegove članove. Oni su također činili dio kulturno-istorijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine, što odražava i generalni urbanistički plan za Banja Luku usvojen 1975. kojim je za deset džamija predviđena zaštita prvog stepena. Prema svjedočenju vještaka, novi regulacioni plan ne može izmijeniti njihovu namjenu (vidi tačku 67. gore). Na kraju, Dom ne može zaobići svjedočenje vještaka koje kaže da utvrđivanje rezervisanih površina u naseljenim urbanim područjima, predstavlja izuzetak od normalne prakse.

203. U ovim okolnostima, dužnost tužene strane je bila da iznese naročito jake razloge zašto je, u 1997., bio opšti interes da se promijeni namjena ovih površina uključujući i lokacije sedam džamija, i time efektivno zabrani bilo kakva rekonstrukcija tih džamija. Nikakvi dokazi u tom smislu nisu izneseni.

(c) Uspostavljanje ravnoteže između suprotstavljenih interesa

204. Član 1 Protokola br. 1 također priznaje da bi trebala postojati "pravična ravnoteža" između prava podnosioca prijave i javnog interesa (vidi gore pomenutu odluku *Blentić*, loc. cit. tačka 36.). Dom je već ustanovio da nije dokazano da je lišavanje i kontrola korištenja posjeda podnosioca prijave, bila zasnovana na javnom ili opštem interesu. Čak i ako bi se pretpostavilo postojanje takvog interesa, u vezi sa urbanističkim planiranjem, Dom ne može naći, u pogledu gornjeg lišavanja posjeda podnosioca prijave, da su interesi Islamske zajednice bili u pravičnom omjeru sa bilo kakvim pretpostavljenim javnim interesom. Ovo lišavanje, stoga, nije opravdano, bez obzira na diskriminaciju prema podnosiocu prijave ili njegovim članovima.

205. Nadalje, u pogledu gornje kontrole korištenja dijela posjeda podnosioca prijave, Dom primjećuje dužinu zabrane rekonstrukcije na lokacijama sedam džamija. Ovom zabranom gradnje direktno je oštećen podnosilac prijave u mogućnosti da iskoristi svoje pravo na trajno korištenje zemljišta koje je u pitanju. Do danas, pet godina je prošlo otkako je ova zabrana izdata, od kojih više od tri godine otkako je Sporazum stupio na snagu. Ovo trajanje je pretjerano i stoga pada na ispitu pravičnosti, bez obzira na diskriminaciju prema podnosiocu prijave ili njegovim članovima.

206. Dom je u prethodnom tekstu pronašao da su različite radnje i propusti koji su rezultirali povredom prava članova podnosioca prijave na slobodu vjeroispovijesti, zasnovani na diskriminatornim osnovama (vidi tačke 154.-173. gore). U pogledu imovinskih prava podnosioca prijave, Dom nalazi da je naročito prećutno odbijanje davanja dozvole za rekonstrukciju bilo koje od džamija, jasno usmjereno ka sprečavanju podnosioca prijave da obezbijedi svojim članovima u Banja Luci mjesto sa adekvatnim prostorom za ispoljavanje njihovog vjerskog i etničkog identiteta. U takvim okolnostima bilo bi iluzorno tražiti pravičnu ravnotežu interesa.

207. Iz svih gornjih razloga, Dom nalazi da lišavanje dijela posjeda podnosioca prijave, i kontrola korištenja ostalog posjeda koji pripada podnosiocu prijave, predstavlja povredu člana 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, već posmatranog izdvojeno. Nadalje, podnosilac prijave je također diskriminisan u uživanju svojih prava prema ovoj odredbi.

4. Zaključak

208. Sve u svemu, Dom nalazi da ovaj predmet uključuje diskriminaciju u uživanju prava članova podnosioca prijave na slobodu vjeroispovijesti prema članu 9. Konvencije kao i uživanje imovinskih prava podnosioca prema članu 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju. Dom je također pronašao povrede ovih materijalnih odredbi izdvojeno.

VII PRAVNI LIJEKOVI

209. Prema članu XI(1)(b) Sporazuma, Dom se mora još baviti pitanjem, koji bi koraci trebali biti poduzeti od strane tužene Strane, da ispravi povrede Sporazuma koje je Dom ustanovio, uključujući naredbe da od neke radnje odustane ili prestane, novčanu naknadu (uključujući materijalnu i nematerijalnu štetu), i privremene mjere.

210. Podnosilac prijave zahtijeva da tuženoj Strani bude naređeno da rekonstruiše 15 uništenih džamija u Banja Luci, Ferhatpašino, Safikadunino i Halilpašino turbe kao i Sahat kulu. On dalje zahtijeva da tuženoj Strani bude naređeno da se suzdrži od poduzimanja bilo kakvih koraka kojim bi se čak i privremeno dozvolila gradnja zgrada ili objekata, osim džamija, na lokacijama tih džamija i da se suzdrži od uništavanja ili uklanjanja nepokretnih objekata koji su preostali na lokacijama, ili od promjene namjene lokacija. Na kraju, podnosilac prijave zahtijeva da se tuženoj Strani naredi da obezbijedi adekvatna mjesta za molitvu u Banja Luci, dok se džamije ponovo ne izgrade, i da omogućiti Muslimanima iz Banja Luke da uživaju sva građanska prava i slobode jednako kao i svi drugi građani.

Što se tiče posljednjeg, gore navedenog zahtjeva, Dom je ustanovio da je tužena Strana prekršila svoje obaveze da svima unutar svoje jurisdikcije osigura, bez diskriminacije, prava garantovana u Sporazumu. Utvrđena diskriminacija je širokih razmjera, usmjerena protiv muslimanskog stanovništva u Banja Luci. Kao što je ranije pomenuto, zabrana diskriminacije je centralni cilj Opšteg okvirnog sporazuma kojem i Dom i Strane moraju posvećivati naročitu pažnju. Ipak, tužena strana je već obavezna po Sporazumu da omogućiti Muslimanima iz Banja Luke uživanje, bez diskriminacije, sada i ubuduće, prava osiguranih Sporazumom. Dom stoga ne smatra prikladnim da izda neku uopštenu naredbu u tom smislu, kao što to je tražio podnosilac prijave.

212. Dom nalazi da je prikladno da naredi tuženoj Strani da poduzme hitne korake da dozvoli podnosiocu prijave da podigne ograde oko lokacija uništenih džamija i da održava te ograde. Tuženoj Strani je dalje naređeno da poduzme sve neophodne korake da se suzdrži od gradnje zgrada ili objekata bilo koje vrste na lokacijama 15 uništenih džamija i grobljima i drugim islamskim lokacijama naznačenim u prijavi, i da ne dozvoli takvu gradnju bilo kojoj drugoj instituciji ili osobi, bilo javnoj ili privatnoj, osim podnosiocu prijave i osobama koje djeluju po njegovom ovlaštenju. Tužena Strana se mora dalje suzdržati od uništavanja ili uklanjanja svih objekata koji su preostali na lokacijama neke od 15 uništenih džamija i na grobljima i drugim islamskim lokacijama naznačenim u prijavi, i da ne dozvoli takvo uništavanje ili uklanjanje bilo kojoj drugoj instituciji ili osobi, bilo javnoj ili privatnoj, osim podnosiocu prijave i osobama koje djeluju po njegovom ovlaštenju.

213. Dom dalje nalazi da je prikladno da naredi tuženoj Strani da hitno izda podnosiocu prijave, prema zahtjevu, neophodne dozvole za rekonstrukciju sedam uništenih džamija (Ferhadija, Arnaudija, Gazanferija, Seferbegova, Hadžipervizova, Stupnička i Hisečka) na lokacijama gdje su i prije postojale.

VIII ZAKLJUČCI

214. Iz gore iznijetih razloga, Dom odlučuje:

1. jednoglasno, da proglasi neprihvatljivim žalbe podnosioca prijave koje se odnose na uništavanje njegovih 15 džamija u Banja Luci tokom 1993. godine, i na ubijanje, protjerivanje i raseljavanje Muslimana iz Banja Luke prije stupanja na snagu Opšteg okvirnog sporazuma;
2. sa 11 glasova za i 2 protiv, da proglasi prihvatljivim ostale žalbe podnosioca prijave;
3. sa 11 glasova za i 2 protiv, da su članovi podnosioca prijave diskriminirani u uživanju svog prava na slobodu vjeroispovijesti kako je garantovano članom 9. Konvencije, čime tužena strana krši član I Sporazuma;
4. sa 11 glasova za i 2 protiv, da je podnosilac prijave diskriminisan u uživanju svog prava na mirno uživanje posjeda kako je garantovano članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju, čime tužena Strana krši član I Sporazuma;
5. sa 11 glasova za i 2 protiv, da također postoji posebna povreda prava članova podnosioca prijave u Banja Luci na slobodu vjeroispovijesti kako je garantovano članom 9. Konvencije posmatranim izdvojeno, čime tužena Strana krši član I Sporazuma;
6. sa 11 glasova za i 2 protiv, da također postoji posebna povreda prava podnosioca prijave na mirno uživanje posjeda kako je garantovano članom 1. Protokola br. 1 uz Konvenciju posmatranim izdvojeno, čime tužena Strana krši član I Sporazuma;
7. sa 11 glasova za i 2 protiv, da naredi tuženoj Strani
 - (a) da poduzme hitne korake da dozvoli podnosiocu prijave da podigne ograde oko lokacija 15 uništenih džamija i da održava te ograde;
 - (b) da poduzme sve neophodne korake da se suzdrži od gradnje zgrada ili objekata bilo koje vrste na lokacijama 15 uništenih džamija i grobljima i drugim islamskim lokacijama naznačenim u prijavi, i da ne dozvoli takvu gradnju bilo kojoj drugoj instituciji ili osobi, bilo javnoj ili privatnoj, osim podnosiocu prijave i osobama koje djeluju po njegovom ovlaštenju; i
 - (c) da se suzdrži od uništavanja ili uklanjanja svakog objekta koji je preostao na nekoj od lokacija 15 uništenih džamija i na grobljima i drugim islamskim lokacijama naznačenim u prijavi, i da ne dozvoli takvo uništavanje ili uklanjanje bilo kojoj drugoj instituciji ili osobi, bilo javnoj ili privatnoj, osim podnosiocu prijave i osobama koje djeluju po njegovom ovlaštenju;
8. sa 10 glasova za i 3 protiv, da naredi tuženoj Strani da hitno izda podnosiocu prijave, prema zahtjevu, neophodne dozvole za rekonstrukciju sedam uništenih džamija (Ferhadija, Arnaudija, Gazanferija, Seferbegova, Hadžipervizova, Stupnička i

Hisečka) na lokacijama gdje su i prije postojale;

9. sa 11 glasova za i 2 protiv, da naredi tuženoj Strani da Domu podnese izvještaj do 11. septembra 1999. o koracima koje je poduzela da bi ispoštovala gornje naredbe.

(potpisao)
Leif BERG
Arhivar Doma

(potpisala)
Michele PICARD
Predsjednica Doma

- Aneks I Mišljenje o slaganju Gosp. Aybaya, kojem su se pridružili Gosp. Balić i Gosp. Deković
- Aneks II Mišljenje o djelimičnom slaganju i djelimičnom neslaganju Gosp. Masenka-Mavija
- Aneks III Mišljenje o neslaganju Gosp. Pajića i Gosp. Popovića

ANEKS I

U skladu sa pravilom 61. Pravila procedure Doma, ovaj Aneks sadrži izdvojena mišljenja o slaganju Gosp. Rona Aybay-a i gospode, Hasana Balića i Mehmeda Dekovića.

MIŠLJENJE O SLAGANJU GOSP. RONA AYBAY-a

Iako se slažem sa zaključcima većine članova, mišljanja sam da je naša presuda ispod onoga što sam očekivao u pogledu odlučivanja o važnim pitanjima koja se razmatraju u tačkama 157. i 176.

1. Da li se postojanje sistema "državne crkve" može samo po sebi smatrati diskriminatorskim ili kršenjem člana 9. Evropske konvencije o ljudskim pravima, ostaje, za mene, otvoreno pitanje. Postojanje sistema "državne crkve" u nekim evropskim zemljama može se pripisati izvjesnim istorijskim dešavanjima koja su karakteristična za te zemlje. U svom Izvještaju, na koji se upućuje u tački 176., Evropska komisija za ljudska prava, nakon konstatovanja da se "sistem državne crkve ne može sam po sebi smatrati kršenjem člana 9. Konvencije" osjećala je da je neophodno dodati da "zapravo, takav sistem postoji u nekoliko zemalja potpisnica, te je u njima već postojao kada je Konvencija sačinjena."

2. Istorija Bosne i Hercegovine pokazuje da je ova multinacionalna i multireligijska zemlja stoljećima živjela pod različitim režimima bez institucije "državne crkve". Koncept "državne crkve" uveden je tokom zadnjeg žalosnog rata početkom 1993.

samo u jednom od Entiteta od kojih se sastoji Država Bosna i Hercegovina po (Daytonskom) "Opštem okvirnom sporazumu". Mišljenja sam da bi sistem "državne crkve" uveden u Republici Srpskoj trebalo cijeniti u svjetlu osobenosti Bosne i Hercegovine.

3. Član 28. Ustava Republike Srpske ima za cilj ne samo da odredi jednu crkvu kao "državnu crkvu" na manje-više simboličan način, već ide daleko iznad toga. Odredbe sadržane u tom članu nameću Državi izvjesne pozitivne obaveze u pogledu "državne crkve" kao što su davanje materijalne potpore ovoj crkvi i saradnja sa njom u svim oblastima. Treba primijetiti da "Sporazum" (Aneks 6 Daytonskog "Opšteg sporazuma za mir") pridaje posebnu pažnju sprečavanju diskriminacije. "Kako se potvrđuje članom 11(2)(b) Aneksa 6, zabrana diskriminacije je središnji cilj Daytonskog sporazuma čemu Dom mora pridavati osobitu važnost" (*Hermas protiv Federacije Bosne i Hercegovine*, CH/97/45, 16. januara 1998., tačka 82. Odluke i izvještaji 1998.). Osim zaštite koja se obezbjeđuje članom 14. Evropske konvencije, članom 11(2)(b) "Sporazuma" obezbjeđen je poseban zaštitni mehanizam protiv diskriminacije prema različitim međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, uključujući razne konvencije koje posebno obezbjeđuju zaštitu od diskriminacije, kao što je Međunarodna konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD). Ovakav pristup jasno ukazuje na posebnu potrebu sprečavanja diskriminacije u Bosni i Hercegovini. Ipak privilegovani status koji je srpskoj pravoslavnoj crkvi dat prema članu 28. Ustava Republike Srpske, onemogućava vlastima ovog Entiteta da se suzdrže od diskriminatorne prakse protiv institucija ili pojedinaca koji nisu dio te crkve, osim ukoliko one ne zanemare svoje pozitivne obaveze propisane Ustavom.

4. U svjetlu gore pomenutog, moj zaključak je da privilegovani status koji je Ustavom dat srpskoj pravoslavnoj crkvi, treba smatrati trajnim i neizbježnim izvorom diskriminacije.

(potpisao) Rona Aybay

MIŠLJENJE O SLAGANJU GOSPODE HASANA BALIĆA I MEHMEDA DEKOVIĆA

U smislu pravila 61. Pravila procedure Doma za Ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu, mi se pridružujemo izdvojenom mišljenju o slaganju sudije Rona Aybay-a, koje također izražava i naše stajalište.

(potpisao) Hasan Balić

(potpisao) Mehmed Deković

ANEKS II

U skladu sa pravilom 61. Pravila procedure Doma, ovaj Aneks sadrži izdvojeno mišljenje Gosp. Viktora Masenka-Mavija.

**MIŠLJENJE O DJELIMIČNOM SLAGANJU I
DJELIMIČNOM NESLAGANJU GOSP. VIKTORA MASENKA-
MAVIJA (IN MEMORIAM VLATKO MARKOTIĆ)¹**

U ovom predmetu, kao i u drugim predmetima u kojima se postavlja pitanje diskriminacije, Dom je nepotrebno zakomplikovao obrazloženje svoje presude. Ja nisam u mogućnosti da se složim s pristupom koji je usvojen kod tumačenja odredbi Aneksa 6, u vezi nadležnosti Doma, posebno prema članu II, jer mi ono izgleda nelogično i dovodi do toga da je obrazloženje teško razumljivo za podnositelje prijave.

Prema ovom pristupu, pitanjem diskriminacije bi se uvijek trebalo baviti prema podtački b) člana 11(2). Ovo je, kao što sam već rekao (vidi predmet *Marčeta*), potpuno suvišno, kada se Dom bavi predmetima diskriminacije u pogledu prava propisanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. U pomenutim predmetima bila bi dovoljna primjena člana 14. Evropske konvencije u vezi sa relevantnim članovima Konvencije, i to bi dalo jasnoću i razumljivost našim presudama. Ovdje nije samo u pitanju razumljivost, nego i logika mehanizma za zaštitu ljudskih prava koji je uspostavljen Dejtonskim sporazumom. U samom srcu ovog mehanizma leži prije svega, obaveza Bosne i Hercegovine da direktno primjenjuje odredbe Evropske konvencije i njenih Protokola (vidi članove I-II Aneksa 6, posmatrane zajedno sa članom 11(2) Aneksa 4). Teško da bi se mogla naći bilo kakva razumna logika u tumačenju člana 11(2)(a) Aneksa 6, kao člana kojim se pokrivaju ili pominju sva prava iz Evropske konvencije, osim prava na ne-diskriminaciju. Stoga, kada se pitanje diskriminacije postavlja u pogledu prava propisanih Evropskom konvencijom, član 14. može služiti kao jasna i razumljiva osnova za bavljenje tim pitanjem. Problem bi se mogao drugačije postaviti, kada bi postojali navodi o diskriminaciji u pogledu prava koja nisu propisana Evropskom konvencijom: u tom slučaju bilo bi neophodno razmatrati, prema članu 11(2)(b) Aneksa 6, odredbe o ne-diskriminaciji koje su propisane ostalim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, koji se pominju u Dodatku Aneksa 6.

Nesporazumi koji se odnose na nadležnost Doma prema članu 11(2)(a) i (b) su vjerovatno povezani sa činjenicom da se u Dodatku Aneksa 6 također pominje Evropska konvencija. Međutim, ja smatram da ovaj Dodatak sadrži samo spisak nabrojanih instrumenata koje Dom treba uzeti u obzir. Nadležnost Doma je, pak, jasno definisana članom II Aneksa 6. Podtačka a) ovog člana izdvaja nadležnost Doma da primjenjuje Evropsku konvenciju u cjelini (uključujući član 14.), a podtačka b) daje ovlaštenje Domu da razmatra navodnu diskriminaciju u pogledu prava propisanih u spisku nabrojanih međunarodnih instrumenata, koji također sadrži i Evropsku konvenciju. Međutim, ova posljednja činjenica, ne bi se trebala tumačiti tako, kao da bi sve navode o diskriminaciji trebalo razmatrati na osnovu podtačke b) člana II. Takvo tumačenje ide protiv nadležnosti koja je uspostavljena prema podtački a) člana II, i opterećuje presude Doma, sa nepotrebnim objašnjenjima i pozivanjima na odredbe o ne-diskriminaciji, uzete iz različitih međunarodnih instrumenata. Ovaj pristup, koji je zasnovan na pretpostavci da, što se više odredbi o ne-diskriminaciji pomene i pozove na njih, to će presude Doma biti jače, je pogrešan. Dom može i treba da primjenjuje odredbe iz drugih međunarodnih instrumenata - dodatno sa odredbama člana 14. Evropske konvencije - ukoliko postoji stvarna potreba za to (tj. ako se navodi o diskriminaciji odnose na prava koja nisu

pokrivena ovom Konvencijom), ili ukoliko bi njihova primjena imala za rezultat dodatnu jačinu. Tako se, na primjer, u tački 156. ove presude, ističe da član 26. Međunarodne konvencije o građanskim i političkim pravima, ide dalje od člana 14. Konvencije, jer on garantuje nezavisno pravo na jednakost pred zakonom i jednaku zaštitu zakona. Ipak, nije objašnjeno koja je to dodatna jačina ovog pozivanja, i u kom smislu pojmovi "jednakosti pred zakonom" i "jednake zaštite" pružaju veću zaštitu od odredbi o

Ovo mišljenje je trebalo biti drugačije naslovljeno, naime: mišljenje o djelimičnom slaganju i djelimičnom neslaganju g. Viktora Masenka Mavija i g. Vlatka Markotića. Moj učeni kolega i prijatelj Vlatko Markotić je odlučio ne samo da se pridruži mome mišljenju nego je predložio i neke izmjene i dopune s ciljem da se predoči kao naše zajedničko mišljenje. U stvari smo i zadržali neke manje stvari u konačnom tekstu. Međutim, usljed njegove iznenadne smrti 25. aprila 1999. morao sam sam potpisati mišljenje. Veoma žalim što ovom mišljenju nedostaje podrška moga kolege, ali i zato što sam izgubio iskrenog prijatelja u Sarajevu. Ovim mišljenjem odajem počast njegovom vrijednom doprinosu u Domu. Budi blagoslovljen, dragi prijatelju, i počivaj u miru. ne-diskriminaciji iz člana 14.

Na kraju, htio bih istaći, da su moje sumnje u vezi usvojenog pristupa u tumačenju nadležnosti Doma prema članu II Aneksa 6, pojačane također odredbama Aneksa 4, Dejtonskog sporazuma. Član 11(2) Aneksa 4 propisuje direktnu primjenu prava i sloboda propisanih Evropskom konvencijom, sveukupno, uključujući i član 14., a član 11(4), koji se odnosi na problem ne-diskriminacije, poziva se, u stvari, na isti spisak instrumenata koji se može naći u Dodatku Aneksa 6. Jedina razlika između ova dva spiska je ta, da spisak koji propisan Aneksom 4, ne pominje Evropsku konvenciju. Meni to izgleda sasvim logično.

Na našu žalost, nisam u poziciji da se složim sa zaključkom većine, u podtački 8. tačke 214. Ova naredba Doma je previše određena, ili da to kažemo na drugi način, Dom je prekoračio razumnu granicu, kada je naredio tuženoj Strani da izda podnosiocu prijave neophodne dozvole za rekonstrukciju sedam uništenih džamija. S jedne strane, mi ne smatramo da je bilo neophodno da Dom određuje broj dozvola koji bi trebalo izdati podnosiocu prijave. S druge strane, bilo bi dovoljno da je tuženoj Strani naređeno da hitno obradi zahtjev podnosioca prijave za izdavanje dozvole za rekonstrukciju džamija. Izdato naređenje Doma, lišava tuženu Stranu bilo kakve razumne mjere slobode u odlučivanju. Zato se ja ne slažem.

(potpisao) Viktor Masenko Mavi

ANEKS III

U skladu sa pravilom 61. Pravila porcedure Doma, ovaj Aneks sadrži izdvojeno mišljenje Gosp. Miodraga Pajića i Gosp. Vitomira Popovića.

MIŠLJENJE O NESLAGANJU GOSPODE MIODRAGA PAJIĆA I VITOMIRA POPOVIĆA

U predmetu Islamske zajednice protiv Republike Srpske izdavam mišljenje o neslaganju u odnosu na Odluku o prihvatljivosti i meritumu iz sledećih razloga. Zahtjev Islamske zajednice je podnesen Domu za Ljudska prava 3. decembra 1996. godine i tiče se navodnog rušenja petnaest džamija u Banjaluci i drugih navodnih povreda prava koje se odnose na uništavanje ostataka džamija i skrnavljenja grobalja i nakon stupanja na snagu Daytonskog sporazuma, promjene svrhe i namjene zemljišta na kojima su ovi objekti bili izgrađeni, neizdavanje dozvola za rekonstrukciju ovih objekata te drugih povreda diskriminatornog karaktera sa pozicija vjere i nacionalnog porijekla njegovih članova.

Ovu prijavu je trebalo odbaciti iz slijedećih razloga:

1. Nadležnost *ratione personae*

Podnosilac prijave nije aktivno legitimisan na podnošenje prijave shodno članu 8. Sporazuma. Naime, članom 8. tačka 1. Sporazuma je utvrđeno da će "Dom primati od bilo koje strane ili osobe, nevladine organizacije ili grupe pojedinaca koji tvrde da su žrtve povrede bilo koje od strana, prijave koje se tiču navodnih ili očiglednih povreda Ljudskih prava koje obuhvata član II (2) Sporazuma." Status podnosioca prijave, kao pravnog lica daje kvalifikaciju da djeluje kao nevladina organizacija unutar značenja člana VIII(1) Sporazuma. Međutim, postavlja se pravno pitanje da li podnosilac prijave može tvrditi da je "žrtva" u vezi sa navedenim povredama. Pitanja ispovjedanja vjere, sahrane u grobljima itd. spadaju u tzv. lična prava i zavise od svake osobe pojedinačno a ne zavise od bilo koje druge organizacije ili udruženja. Da bi u konkretnom slučaju Islamska zajednica mogla steći status aktivne legitimacije bila je u obavezi da pribavi punomoć odnosno ovlaštenje članova čija su prava na slobodu vjeroispovjesti i kao takva zaštićena članom 9. Evropske konvencije o Ljudskim pravima i slobodama. (Ovakvo stanovište zauzeo je i Dom za Ljudska prava u predmetu *Udruženje građana, penzionera u Federaciji BiH protiv Federacije BiH* predmet CH/98/736, Odluka od 13. oktobra 1998. godine tačke 10. - 11. Odluke i izvještaji 1998. godine). Dakle, nije sporna činjenica da je prema članu 1. ovoga Ustava podnosilac prijave nezavisna vjerska zajednica kojoj između ostalih pripadaju svi Muslimani u BiH ali je isto tako nesporna činjenica da svi Muslimani u BiH ne moraju da budu vjernici a niti da svoja prava ostvaruju kako to prezentira podnosilac prijave, što znači da je podnosilac prijave morao obezbjediti ovlaštenje za zastupanje eventualnih žrtava prema kojima su počinjene povrede navedenih prava.

2. Nadležnost *ratione temporis*

Većina događaja koji su se desili kao npr. uništavanje 15 džamija u Banjaluci tokom 1993. godine i navodno ubijanje i protjerivanje i raseljavanje Muslimana u regiji se, kako to i Dom zaključuje odnose na period od prije stupanja na snagu Opšteg okvirnog

sporazuma tj. od prije 14. decembra 1995. godine i oni su izvan nadležnosti Doma *ratione temporis*. U toku postupka su svjedoci, predstavnici svjedoka prijave potvrdili sve ove tvrdnje posebno naglasivši da poslije stupanja na snagu Daytonskog sporazuma nije bilo uništavanja ostataka džamija niti drugih objekata. Naime, punomoćnik podnosioca prijave advokat Zečević Enver je Domu naknadno dostavio zemljišno-knjižni izvodak i rješenje o nacionalizaciji "žute zgrade" iz kojih je vidljivo da ni "žuta zgrada" nije bila u vlasništvu podnosioca prijave niti mu je bila dodjeljena na korišćenje nego da ona čini društvenu svojinu sa 1/1 djelom i sa pravom korišćenja SO Banjaluka, što upućuje na zaključak da je i iz ovih razloga dio ovog zahtjeva trebao biti odbijen.

3. *Lis alibi pendens*

Prema članu VIII (2) (b) Sporazuma Dom se neće baviti bilo kakvom prijavom koja je suštinski ista kao i pitanje koje je Dom već razmatrao, ili je već podnesena u nekom drugom postupku međunarodne istrage ili rješavanja. Osim toga, prema članu VIII(2)(d), Dom može odbaciti ili odložiti daljnje razmatranje predmeta ako se on tiče stvari koja je u postupku pred bilo kojim međunarodnim tijelom za ljudska prava koje je odgovorno za riješavanje prijava ili donošenja odluka u predmetima, ili bilo kojom komisijom uspostavljenom aneksima Opšteg okvirnog sporazuma. U toku postupka pred Domom nedvosmisleno je utvrđeno da je Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika u BiH, formirana na osnovu Aneksa VIII Mirovnog ugovora za BiH sklopljenog u Daytonu zauzela stav o preduzimanju strogih mjera za potpunu zaštitu mjesta na kojima su bili spomenici kulture a naročito spomenici prve kategorije. Zaključak je ove komisije da zaštita ovakvih lokaliteta bude vidno obilježena, a najbolje zasađivanjem žive ograde zaštićenog mjesta. To znači da je identičan zahtjev raspravljan i pred Domom za ljudska prava, pa smo mišljenja da je iz iznesenih razloga, a posebno imajući u vidu činjenice da je druga dejtonska komisija donijela svoj zaključak, predmet podnosioca prijave trebalo odbaciti.

4. Zahtjevi za iscrpljivanje domaćih pravnih lijekova

Prema članu VIII(2)(a) Sporazuma Dom mora takođe razmatrati da li postoje djelotvorni pravni lijekovi i da li je podnosilac prijave pokazao da su oni iscrpljeni. Dom je u toku postupka utvrdio da je podnosilac prijave 3. marta 1997. godine tražio dozvolu od opštine Banjaluka za ponovnu izgradnju 7 od 15 džamija; dakle, podnosilac prijave nije podnio zahtjev za rekonstrukciju, kako je Dom u tački 1. Odluke konstatovao, nego za izgradnju što u suštini predstavlja i čini drugačijom pravnu prirodu zahtjeva. Da bi mogao odlučiti o zahtjevu podnosioca prijave nadležni organ tužene Strane bio je u obavezi da primjeni odredbe Zakona o građevinskom zemljištu, Zakona o prostornom uređenju, Zakona o uređenju prostora u RS, Zakona RS o kulturnim dobrima, Zakona o opštem upravnom postupku, Zakona o upravnim sporovima, Odluke o grobljima i pogrebnim djelatnostima itd., odnosno to znači da bi mogao **odlučiti** o konkretnom zahtjevu bilo je neophodno da odluku donese na bazi regulacionog plana za ovaj dio grada. Kako nadležni upravni organ u utvrđenom roku nije donio svoju odluku podnosiocu prijave je shodno članu 218. Zakona o opštem upravnom postupku (Sl. list SFRJ br. 47/86) stajala mogućnost podnošenja žalbe protiv takvog prećutnog odbijanja u formi "ćutanja administracije" višem upravnom organu. Prema članu 2. Zakona o upravnim sporovima (Sl. glasnik RS br. 12/94), fizičko i pravno lice, a to znači u konkretnom slučaju podnosilac prijave je imao pravo da pokrene upravni spor ako smatra da je njegovo zakonsko pravo ili lični interes bio povređen pred Vrhovnim sudom RS, koji je nadležan za ovaj spor. Međutim,

u toku postupka je utvrđeno, odnosno među stranama nije bilo sporno da podnosilac prijave nije koristio ove mogućnosti, odnosno da nije iscrpio sva pravna sredstva koja mu u skladu sa članom VIII(2) Sporazuma o Ljudskim pravima stoje na raspolaganju, pa iz tih razloga Dom bio u obavezi da donese odluku kojom ovaj zahtjev odbacuje radi neiscrpljenosti pravnih lijekova koja su mu stajala na raspolaganju.

Isto tako, Dom je postupajući na ovaj način ne samo prekoračio svoja ovlašćenja i nadležnosti predviđena Sporazumom i pravilima procedure nego je prekoračio razumnu granicu kada je "naredio tuženoj strani da izda podnosiocu prijave neophodne dozvole za rekonstrukciju 7 uništenih džamija". Dakle, nije u nadležnosti Doma da nalaže i određuje broj dozvola koje bi trebalo izdati podnosiocu prijave nego je to u isključivoj nadležnosti tužene Strane i njene jurisdikcije. Izdavanje ovakvih dozvola isključivo zavisi od regulacionog plana i ne od podnosioca zahtjeva ponajmanje odlučivanje ovakvom zahtjevu u ovoj fazi postupka može spadati u nadležnost Doma za Ljudska prava. Iz svih gore iznesenih razloga Dom je jedino mogao donijeti odluku kojom će odbaciti zahtjev podnosioca prijave i utvrditi da nije postojalo kršenja Ljudskih prava na način na koji je to utvrdio Dom.

(potpisao) Pr. Dr. Vitomir Popović

(potpisao) Miodrag Pajić